КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН БИЛИМ
БЕРҮҮ ЖАНА ИЛИМ МИНИСТРЛИГИ

Россия Федерациясынын биринчи
Президенти Б.Н. Ельцин атындагы
КЫРГЫЗ-РОССИЯ СЛАВЯН УНИВЕРСИТЕТИ
МАМЛЕКЕТТЕР АРАЛЫК ЖОГОРКУ
БИЛИМ БЕРҮҮ УЮМУ

ДҮЙНӨЛҮК ТИЛДЕР КАФЕДРАСЫ

О.К. Джумабаева, С.К. Наралиева,

З.С. Ибраимова

ДИЛ БИЛ

Кыргыз тили чет тили катары
Kyrgyz language as a foreign language

Окуу куралы

Кыргыз Республикасынын Билим берүү
жана илим министрлиги тарабынан жогорку окуу жайлардын
студенттери үчүн окуу куралы (окуу китеби) катары бекитилген

Бишкек 2025

УОК 811.512.154(075.8)
ББК 81.632.5
Д 42

Рецензенттер:

Акынбекова А.У., филология илимдеринин доктору,
Ж. Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетинин
кыргыз тили жана адабияты кафедрасынын башчысы профессор,
Л.С. Сулайманова, филология илимдеринин кандидаты,
Кыргыз-Россия Славян университетинин
дүйнөлүк цивилизация жана тилдер институтунун директору, доцент,
Р.Ж. Сагындыкова, филология илимдеринин кандидаты,
Ош мамлекеттик университетинин дүйнөлүк тилдер
жана маданият факультетинин окуу иштери боюнча
деканынын орун басары

Жогорку кесиптик билим берүүнүн мамлекеттик билим берүү
уюму Б.Н. Ельцин атындагы КРСУнун Окумуштуулар кеңеши
тарабынан басууга сунушталды

Джумабаева, О.К. ж. б.
Д 42 ДИЛ БИЛ: Кыргыз тили чет тили катары: Kyrgyz language as a foreign language: окуу куралы / О.К. Джумабаева, С.К. Нaралиева, З.С. Ибраимова. – Бишкек: КРСУнун басмасы, 2025. – 158 б.

ISBN 978-9967-36-073-0

Кыргыз Республикасынын Билим берүү жана илим министрлигине караштуу базалык жогорку окуу жайы – И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин окуу-усулдук бирикмесинин 2024-жылдын 13-ноябрындагы № 01-13/479 корутундусунун негизиндеги Кыргыз Республикасынын Билим берүү жана илим министринин 2024-жылдын 18-ноябрындагы № 1697/1 буйругу.

Бул окуу китеби Кыргыз Республикасынын Билим берүү жана илим министрлигинин негизги билим берүү программаларынын талаптарына ылайык кыргыз тилин чет тили катары окутуп үйрөтүү максатында иштелип чыкты.

УОК 811.512.154(075.8)
ББК 81.632.5

ISBN 978-9967-36-073-0

© МАЖББУ КРСУ, 2025
© Джумабаева О.К., Нaралиева С.К., Ибраимова З.С., 2025

Канча тил билсең,
ошончо дил билесиң

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН МАМЛЕКЕТТИК СИМВОЛДОРУ
OF THE KYRGYZ REPUBLIC STATE SYMBOLS

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН МАМЛЕКЕТТИК ГЕРБИ

Мамлекеттик герб Кыргыз Республикасынын символу катары 1994-жылдын 14-январында Жогорку Кенештин токтому менен бекитилген. Авторлору А.Абдраев жана С. Дубанаев. Көк тегеректин ортосунда канатын жайган ак шумкардын сүрөтү тартылган. Көлдүн нары жагында жайгашкан Ала Тоо кыркалары жана алтын нурун чачыратып, чыгып келе жаткан күн, тегеректин эки капталынан орун алган пахта жана буудай чагылдырылган. Тегеректин жогорку жагында “Кыргыз", ылдый жагында “Республикасы” деп жазылган. Бул белги Кыргызстанда жашаган бардык адамдардын биримдигин символдоштурат. Белгилердин негизги идеясы – Кыргызстанда жашаган бардык адамдардын биримдигин чыңдоо. Гербде ак мөңгүлүү тообуз, көлүбүз, элибиздин дыйканчылыгын айгинелеген пахта, буудай чекесинде оролуп, ортосунда эркиндиктин символу болгон, канатын жайган Ак шумкар тартылган. Гербдин негизги идеясы – Кыргызстанда жашаган элдин биримдигин чыңдоо.

THE STATE COAT OF ARMS OF THE KYRGYZ REPUBLIC

State Insignia

The Jogorku Kenesh approved the state insignia as the symbol for the Kyrgyz Republic on January 14th, 1994. Authors A. Abdraev and S. Dubanaev. In the center of the blue circle, there is a white falcon with outstretched wings. In the background, there is a lake, the Ala Too mountains and a rising sun with golden rays. On both sides of the circle are stalks of wheat and cotton that reflect the importance of agriculture to the Kyrgyz people. The words "Kyrgyz" and "Republic" are written at the top and bottom.

The Insignia symbolizes the unity of all people living in Kyrgyzstan. The main idea of insignia is to strengthen the unity of all people living in Kyrgyzstan.

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН МАМЛЕКЕТТИК ТУУСУ

Туунун өңү кызыл. Ортосунда сары түстөгү кырк нур чачырап турган күн – кыргыздын кырк уруусун билдирет. Күндүн ортосунда көчмөн кыргыздардын боз үйүнүн түндүгү чагылдырылган.

Кыргыз улуттук туусу 1992-жылдын 5-мартында Жогорку Кеңештин сессиясында кабыл алынган.

THE NATIONAL FLAG

Red field with a yellow sun in the center having forty rays representing the forty Kyrgyz tribes; in the center of the Sun is a red ring crossed by two sets of four lines, a stylized representation of “Tunduk”, the roof of the traditional Kyrgyz dwelling “Boz uy”, or the yurt.

The Kyrgyzstani National Flag was adopted on March 5 of 1992 in the session of the Kyrgyz Parliament Jogorku Kenesh.

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН МАМЛЕКЕТТИК ГИМНИ
THE NATIONAL ANTHEM OF KYRGYZ REPUBLIC

Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик гимни Жогорку Кенештин токтому менен 1992-жылдын 18-декабрында кабыл алынган. Сөзүн Ж.Садыков, Ш.Кулуев, музыкасын Н.Давлесов, К.Молдобасанов жазган.

Was ratified by the resolution of Parliament Jogorku Kenesh, on the 18th of December, 1992. Text by: J. Sadykov, Sh. Kuluev. Music by: N. Davlesov, K. Moldobasanov.

Ак мөңгүлүү аска зоолор, талаалар,
Элибиздин жаны менен барабар.
Сансыз кылым Ала-Тоосун мекендеп,
Сактап келди биздин ата-бабалар.

Кайырмасы:
Алгалай бер, кыргыз эл
Азаттыктын жолунда.
Өркүндөй бер, өсө бер,
Өз тагдырын колунда.

Аткарылып элдин үмүт, тилеги,
Желбиреди эркиндиктин желеги.
Бизге жеткен ата салтын, мурасын,
Ыйык сактап урпактарга берели.

1-САБАК
КЫРГЫЗ АЛФАВИТИ
THE KYRGYZ ALPHABET

1-көнүгүү. Окугула.
Exercise 1. Readmore.

The Kyrgyz language is a part of the Turkic language group, a family of tongues spoken by various people of the former USSR, Turkey, parts of Iran, Afghanistan, Mongolia, China, Romania, Bulgaria, Yugoslavia and Albania. The total population speaking Turkic languages today is as many as one hundred million.

According to the dominant hypothesis, the Turkic language stems from the Altaic language micro-family, which includes Tunguzo-Manchurian and Mongolian languages. In the opinion of a number of scientists (E. D. Polivanov, G. J. Ramsted and others), Korean and Japanese should be included within the framework of the Altaic language family. According to the more accepted classification scheme suggested by A. N. Samoilovich in 1922, the groups include: Bulgarian (including the Chuvash language); Uigur language (including Tuva, Tofalar, Yakut, Khakass and old Uigur); Kypchak (including Tatar, Bashyr, Kazakh, Kyrgyz, Altay and it'sdialects), Karachay-Balkarian, Kumyk, Crimean Tatar); Chagatay (modern Uigur and Uzbek language without its Kypchak dialects). Typologically, the Turkic languages pertain to the agglutinative languages. Kyrgyz, like all other Turkic languages, is an agglutinative language. Agglutination (Latin ad + tglutinare "to glue together") in the Turkic languages means to add ("glue") mono-functional suffixes to simple unchangeable stems, identical with base words, or derived stems. The suffixes form words and express grammatical concepts such as plural cases, possession, etc.

The Kyrgyz language is the national language of the Kyrgyz Republic. After the disintegration of the USSR, which was followed by the formation of the Kyrgyz Republic, the Kyrgyz language was assigned state language status. Beyond the borders of Kyrgyzstan the language is

found in certain regions of Uzbekistan, in the highlands of Tajikistan, in the Xinjiang-Uigur autonomous region of China, in the western regions of Mongolia and the northeast of Afghanistan and Pakistan.

The Kyrgyz language was written in a variety of alphabets. In 1924 the Arabic script was adopted. This changed when in 1926 a switch was made to the Roman alphabet. Finally, in 1940 the Cyrillic alphabet was adopted. It continues to be used today. There are 36 letters (including 2 hard and soft signs) and 39 sounds. In the Cyrillic alphabet, the sounds represented are similar to those in Russian with a few exceptions. The letters Ц, Ь, Ъ, Ф, В, Щ are used only in adopted words taken from Russian or other languages. The Kyrgyz letters: **ң, ө, ү** are not found in the Cyrillic (Russian) alphabet.

КЫРГЫЗ АЛФАВИТИ
THE KYRGYZ ALPHABET

А а	**Б б**	**В в**	**Г г**	**Д д**	**Е е**	**Ё ё**	**Ж ж**	**З з**
a [a]	b [b/v/w]	v [v]	g [g~o/ʁ]	d [d]	e [je/e]	yo [jo]	j [ʤ]	z [z]
И и	**Й й**	**К к**	**Л л**	**М м**	**Н н**	**ң**	**О о**	**Ө ө**
i [i]	y [j]	k [k~q/x]	l [l~ɫ]	m [m]	n [n]	ñ [ŋ~ɴ]	o [o]	ő [ǿ]
П п	**Р р**	**С с**	**Т т**	**У у**	**Ү ү**	**(Ф ф)**	**Х х**	**(Ц ц)**
p [p]	r [r]	s [s]	t [t]	u [u]	ü [y]	f [φ]	h [x/q]	c [ts]
Ч ч	**Ш ш**	**(Щ щ)**	**(Ъ ъ)**	**Ы ы**	**(Ь ь)**	**Э э**	**Ю ю**	**Я я**
ç [ʧ]	ș [ʃ]	șç [ʃʧ]	”	ı [ɯ]	’	é [e]	yu [ju]	ya [ja]

2-көнүгүү. Уккула, кайталагыла, жаттагыла.
Exercise 2. Listen, repeat, remember.

Саламдашуу – Greeting

– Салам.	– Hi.
– Саламатсыңбы?	– How do you do? (singular)
– Жакшысыңбы?	– Are you ok/ good? (singular)
– Амансыңбы?	– Are you ok/ good? (singular)
– Кандайсың?	– Are you ok/ good? (singular)
– Саламатсызбы?	– How do you do? (polite in singular)
– Кандайсыз?	– How are you? (polite, singular)
– Ассалом алейкум	– Assalom alaikum (Greeting between men)
– Алейкум салам.	– Alaikum salom (reply)
– Саламатчылык.	– How do you do (reply).
– Саламатсыңарбы?	– How do you do? (plural)
– Саламатсыздарбы?	– How do you do? (polite, plural)
– Жакшысыздарбы?	– Are you ok/ good (plural)
– Жакшы.	– Good.
– Жаман эмес.	– Not bad.
– Кудайга шүгүр.	– Thanks to God
– Жакшы, ыракмат	– Thanks good.
– Ойдогудай	– No complaints.
– Түзүк	– Fine

Кимдир бирөөнүн окуулары жөнүндө суроо –
Asking about someone’s studies

Окууларың кандай? – How are your studies? (singular)
Окууларыңар кандай? – How are your studies? (plural)
Окууларыңыз кандай? – How are your studies? (polite in singular)
Окууларыңыздар кандай? – How are your studies? (polite, plural)

2-САБАК
ФОНЕТИКА
THE PHONETICS

Consonants:

Voiced	unvoiced
Б	П
В	Ф
Г	К
Д	Т
Ж	Ш
З	С
Л, М, Н, Ң, Р, Й	Х, Ц, Щ, Ч

39 тыбыш бар:
There are 39 sounds:
14 үндүү - 14 vowels
25 үнсүз – 25 consonants

The sound of letters by their phonetic characteristic are divided into two groups: consonants and vowels. There are 22 consonants and 14 vowels that include 4 diphthongs.

What is a consonant? A consonant is any speech sound produced with some obstruction of the airstream. Kyrgyz consonants are split into two groups: voiced and unvoiced.

What is a voiced consonant? Voiced consonants are produced when the vocal cords vibrate. There are 12 voiced consonants. They are б“, в, г, д, ж, з, й, л, м, н, ң, р.”

What is an, unvoiced consonant? Unvoiced consonants are produced without vibration of the vocal cords. There are 10 unvoiced consonants. They are: к, п, с, т, ф, х, ц, ч, ш, щ.

Some consonants have pairs: б-п, в-ф, г-к, д-т, ж-ш, з-с.

The Kyrgyz letter ***«ж»*** has two pronunciations: like the Russian sound ***«zh»*** which is heard only in borrowed words from other languages. For example: кру**ж**ок (club), **ж**урнал (journal). The second pronunciation is like English j. For example: **ж**урт (people), **ж**омок (fairy tale), а**ж**ал (death).

The letter «**б**» has two sounds if is between two vowels it is pronounced like the English «w» in “wig”. For example: the Kyrgyz word for «yes» is «оо**б**а», but the pronunciation is [оо**w**а]; «о**б**он» [о**w**он]; (melody), «ку**б**аныч» [ку**w**аныч]; (gladness), «а**б**а ырайы» [а**w**а ырайы]; (weather). In other cases «**б**» is pronounced like {**b**}: for example: «**б**ала» (a boy), «**б**ак» (a garden), «**б**ака» (a frog), «**б**арак» (sheet of paper).

The letter «**к**» has two types of pronunciation: soft «***к***» like in «**к**итеп» (a book) and a hard «**к**» like in «**к**ол» (a hand).

К тыбышы ичке үндүүлөр менен келгенде ичке айтылат.

When «**к**» comes before or after the vowels «**е, и, ө, ү**» it is pronounced more softly.

For example:

Кел – come	көр – see
белек – gift	көпөлөк – butterfly
кир – come in	түндүк – the North
бийик – high	түлкү – fox

К тыбышы жоон үндүүлөр менен келгенде жоон айтылат.

When «**к**» comes before or after the vowels «**а, ы, о, у»** it is pronounced like a hard «**к**».

For example:

Кал – stay	коон – melon
бак – tree	жок – no
кыргыз – kyrgyz	кур – belt
сылык – polite	ук – hear

ЙОТТОШКОН ТАМГАЛАР
DIPHTHONGS

There are four vowels that give diphthong sounds (two sounds) in Kyrgyz: **е** [йэ], **ё** [йо], **ю**[йу], **я** [йа].

1-көнүгүү. Уккула, кайталагыла.
Exercise 1. Listen, repeat.

Киет [кийэт], коён [койон], аю [айу], идиш аяк [идиш айак], боёк [бойок], йод[ыйод], оюн [ойун], уюм [уйум], аянт [айант], даяр [дайар].

БУЛ КИМ?
WHO IS IT?

Ким? деген суроо адамга гана берилет.
Who? This question is only asked about a person.

БУЛ ЭМНЕ?
WHAT IS IT?

Эмне? деген суроо буюмдарга жана жаныбарларга гана берилет.
What? This question is only asked about objects and animals.

2-көнүгүү. Уккула, кайталагыла.
Exercise 2. Listen, repeat.

Бул ким?
Бул кыз.

Бул ким?
Бул хирург.

Бул эмне?
Бул жол.

Бул эмне?
Бул тоо.

Бул эмне?
Бул жайлоо.

Бул эмне?
Бул кымыз.

Бул ким?
Бул актёр.

Бул эмне?
Бул комуз.

Бул эмне?
Бул шырдак.

3-көнүгүү. Кыргызчага которгула.
Exercise 3. Translate into Kyrgyz.

Who is it?
What is it?
It's me.
That is a boy.
That is a cap.
What is that?

4-көнүгүү. Сүрөттөргө суроо бергиле.
Exercise 4. Ask a question about the pictures.

Бул – менин атам. Ал пенсионер. Атам 80 жашта.

3-САБАК
КЫСКА ЖАНА СОЗУЛМА ҮНДҮҮЛӨР
SHORT AND LONG VOWELS

ТААНЫШУУ
ACQUAINTANCES

A vowel is a speech sound produced without any obstruction of the air stream. Kyrgyz has eight short and six long vowels.

Short vowels:

а	**э (е)**	**ы**	**и**	**о**	**ө**	**у**	**ү**

Long vowels:

According to how our speech muscles are used, vowels are divided into the following groups:

аа	**ээ**	**оо**	**өө**	**уу**	**үү**
aa **[a:]**	**ee** **[e:]**	**oo** **[o:]**	**öö** **ǿ:**	**uu** **[u:]**	**üü** **[y:]**

1-көнүгүү. Уккула, кайталагыла, окугула.
Exercise 1. Listen, repeat, read.

Үндүүлөр квадраты

А, Ы, О, У
У **Э**
О **И**
Ү **А**
Ө **Ы**
Э, И, Ө, Ү

а+а+ы: апа, ата, аба, акча, акыл, алтын, асман
ы+ы+а: ысык, ырчы, кыргыз, кымыз, ынтымак
о+о+у: ойно, ойлон, окшош, обон, оку, окуучу
у+у+о: уйку, улут, улуу, сулуу, курулуш, суроо
ү+ү+ө: үмүт, үлгү, күлкү, үкү, үзүндү, үй-бүлө
ө+ө+ү: өнөр, өсүмдүк, өмүр, өйдө, өлүм, өжөр
и+и+э: ини, илим, билим, ийгилик, илгич
э+э+и: эне, эже, эмгек, эртең, эркек, эки, эски

2-көнүгүү. Уккула, кайталагыла.
Exercise 2. Listen, repeat, read.

Кон – коон	сат – саат	ток – тоок	сан – саан
Мал – маал	ук – уук	тар – таар	бор – боор

3-көнүгүү. Окугула.
Exercise 3. Read.

Уул – son	улуу – great	уулуу – poisonous	сулуу – beautiful
саат – hour	баа – price	күйөө – husband	жээн – nephew
жээк – coast	жоон – fat	оор – heavy	жалкоо – lazy
сөөк – bone	төө – camel	жаан – rain	жоолук – scarf
коңгуроо – bell	шаар – city	короо – backyard	куруучу – builder

4-көнүгүү. Уккула, кайталагыла.
Exercise 4. Listen, repeat.

А) Элзат: – Саламатсызбы?
Аида: – Саламатчылык.
Элзат: – Менин атым Элзат
– Сиздин атыңыз ким?
Аида: – Менин атым Аида.
Элзат: Сиз кайда окуйсуз?
Аида: Мен КРСУда 1-курста окуйм.
– Сиз кайда жашайсыз?
Элзат: Мен Аламедин 1 кичи районунда жашайм.
– А сизчи?
Аида: – Мен Чүй проспектисинде жашайм.
– Сиз иштейсизби же окуйсузбу?
Элзат: – Мен 3-балдар ооруканасында педиатрмын.
Аида: – Сиз турмушка чыккансызбы?
Элзат: – Ооба, эки (2) балам бар.
Аида: – Таанышканыма кубанычтамын.
Элзат: – Мен да кубанычтамын.
Аида: – Саламатта калыңыз.
Элзат: – Жакшы барыңыз.

Б) Азиз: – Ассалом алейкум, аксакал.
Чоң ата: – Алейкум салам балам.
Азиз: – Ден соолугуңуз жакшыбы?
Чоң ата: – Жакшы, ыракмат. Өзүң кандайсың?
Азиз: – Жаман эмес.
Чоң ата: – Окууларың жакшыбы?
Азиз: – Ооба, жакшы окуп жатам.
– Бала-бакыраңыз кандай?
Чоң ата: – Кудайга шүгүр.
– Сен үйлөнгөнсүңбү?
Азиз: – Жок, бойдокмун.
– Макул, чоң ата, саламатта калыңыз.
Чоң ата: – Жакшы бар, балам.

В)

Саиш: – Салам! Менин атым Саиш. Сенин иштериң кандай?	Saish: – Hello! My name is Saish. What are you doing?
Бакыт: – Салам, мен Бакытмын. Саиш, сен канча жаштасың?	Bakyt: – Hi, I'm Bakyt. How old are you?
Саиш: – Мен он сегиздемин (18). Мен 2004-жылы туулганмын. А сенчи?	Saish: – I'm eighteen. I was born in 2004. And you?
Бакыт: – Мен жыйырма (20) жаштамын.	Bakyt: – I'm twenty years old.
Саиш: – Сен менден улуу экенсиң.	Saish: – You're older than me.
Бакыт: – Ооба.	Bakyt: – Yes.

4-САБАК
СИНГАРМОНИЗМ МЫЙЗАМЫ
THE LAW OF SYNHARMONISM

ӨЗҮМ ЖӨНҮНДӨ
ABOUT ME

Kyrgyz is an agglutinative language, which means that most grammar is communicated through suffixes. They are found at the end of words, or simply added to the root. This can be confusing. However, Kyrgyz is a consistent language, and once its logic is understood, it presents few irregularities and difficulties that frustrate learners of Russian or German.

Vowel Harmony

Turkic languages, of which Kyrgyz is one, experience a "vowel harmony". This means that the vowels found in any given word will generally "agree with each other", vowels from different sets will not be found in the same word. Fortunately, vowel harmony is determined be very easily through rules, so there is no need to rely on guessing.

This also means, however, that the vowels in most suffixes are determined by the last vowel in the word to which they are being added. Kyrgyz vowels are linked together in pairs, which, for the sake of better diagramming, we will call "left" and «right».

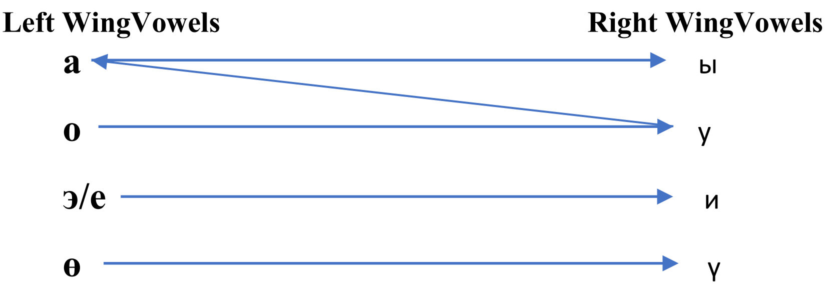

If a suffix needs a left vowel, then it takes the left vowel that corresponds to the last vowel in the stem.

How it works: "from America" is translated as "Америк**а**д**а**н," whereas "from Kochkor" is "Кочк**о**рд**о**н." In the first example, the idea of "from" is expressed with the suffix"-дан", while in the second it becomes "-дон." The form for this suffix (the "ablative") is "д←н," meaning that the vowel between the д and the н is going to be the "left vowel" of the last vowel of the word to which the suffix is being added.

The last vowel in "Кочкор" is "о," and since the ablative suffix requires a left vowel, it takes the left vowel of the pair "о-у." So, "from Djeti - Oguz" is "Жети-Өг**ү**зд**ө**н" The last vowel is "ү", and so the ablative suffix needs the left vowel of the pair "ө-ү" or Жети-Өгүзд←н.

EXCEPTION - **Although the right vowel for "о" is "у", the left vowel for "у" is "а".** So, the ablative for окуучу ("student") is ***окуучудан, not окуучудон***. This rule, like everything else to do with vowel harmony, is actually much easier to use and master than it may seem at first. Many loan words in Kyrgyz do not follow the rules for vowel harmony within their internal structure. However, the rules for suffixing are based only on the last vowel in the word, so this doesn't cause any grammatical problem.

1-көнүгүү. Уккула, окугула.

Exercise 1. Listen, read.

Insert vowels in place of the arrows according to the vowel harmony.

Nouns plural endings л←р; д←р; т←р

Сабак	subject	сабакт←р	subjects
орус	russian	оруст←р	russians
белек	present	белект←р	presents
өкмөт	government	өкмөт←р	governments

Сөздөрдү жаттагыла.

ӨЗҮМ ЖӨНҮНДӨ
ABOUT MYSELF

Аты	name
фамилия (сы)	surname; last name
атасынын аты	patronymic
туулган жери	place of birth
жашаган жер(-и)	place of residence
дареги	address
адам, киши (адамдар, кишилер)	man (people - pl.f.)
эркек киши	man
аял киши	woman
өмүр	life
жаша	to live
бол	to be
туул, (төрөл)	to be born
туулган күн(ү)	birthday
жаш, курак	age
бала	child; kid
бөбөк	kid
чоной	grow up
эркек бала	boy
кыз, кыз бала	girl
жигит	young boy, youth

Сүйлөмдөрдү окугула.
Read the sentences.

Менин атым Кубат, бирок мени досторум Куба дешет.
My name is Cubat, but my friends call me Cuba.
Мен 20 жаштамын.
I'm 20 years old / I'm 20
Мен Ошто төрөлгөм, азыр Бишкекте жашайм.
I was born in Osh, now I live in Bishkek.
Мен ата-энем менен жашайм.
I live with my parents
Мен үйлөнгөм / Мен турмушка чыккам
I'm married
Менин 2 балам бар.
I have two kids.
Мен жалгыз жашайм.
I live alone
Мен IT тармагында иштейм.
I work in IT
Мен сатуу боюнча менеджер болуп иштейм.
I work as a sales manager / I'm a sales manager
Мен КРСУда окуйм.
I study at KRSU.
Мен студент-медикмин
I'm a medical student
Мен философияны үйрөнүп жатам / мен философия факультетиндемин
I'm studying philosophy
Мен 2-курста окуйм.
I'm a 2nd year student
Мени үй-бүлөм позитивдүү адам деп эсептейт.
My family thinks I'm a positive person
Досторум мага ишенсе болот дешет.
My friends say that I'm reliable
Мен сүрөткө тартуу менен алектенем.
I'm a photography enthusiast
Мен үйрөнчүк сүрөтчүмүн.
I'm an aspiring artist

2-көнүгүү. Уккула, кайталагыла.
Exercise 2. Listen, read.

Менин атым Радж. Мен он сегиз жаштамын. Мен студентмин. КРСУда биринчи курста окуйм. Мен Бишкекке Индиядан келдим. Менин ата-энем Индияда жашайт. Мен Делиде туулгам (төрөлгөм), бирок Калькуттада чоңойгом. Менин үй-бүлөм чоң. Менин эжем жыйырма (20) жашта. Ал студент.

3-көнүгүү. Суроолорго жооп бергиле.
Exercise 3. Answer the questions.

— Саламатсыңбы?
—
— Сенин атың ким?
—
— Сен канча жаштасың?
—
— Кайда окуйсуң?
— КРСУда …
— Сен кайда жашайсың?
— Мен жатаканада …
– Сен кайда иштейсиң?
– Мен … иштейм.
– Сенин досуң канча жашта?
–

4-көнүгүү. Көп чекиттин ордуна тиешелүү сөздөрдү койгула.
Exercise 4. Fill in the blank.

1. Менин атым _____________. 2. _______Индиядан келдим. 3. ___ студентмин. 4. Мен КРСУда __________. 5. ______________менин досум. 6. Ал жыйырма (20) ______________. 7. Мен _____________ жашайм.

5-САБАК
СУРООЛУУ -БЫ МҮЧӨСҮ
THE INTERROGATIVE MEMBER –БЫ

ҮЙ-БҮЛӨМ
MY FAMILY

Суроолуу **–бы** мүчөсү 8 вариантта өзгөрүлөт.
The interrogative changes in 8 variants.

Эгерде сөздөр үндүү же жумшак үнсүз менен аяктаса If the words end with a vowel or a soft consonant	**-бы**	**-би**	**-бу**	**-бү**
Эгерде сөздөр каткалаӊ үнсүз менен аяктаса If the words end with a deaf consonant	**-пы**	**-пи**	**-пу**	**-пү**

Терс формасы «жок», «эмес» деген сөздөр менен кошулуп айтылат.
The negative form is pronounced in combination-with the words "No", "not".

Суроолуу сүйлөм	**Оӊ формасы**	**Терс формасы**
Бул Абылбы? Is this Abyl?	Ооба, бул Абыл. Yes, this is Abyl.	Жок, бул Абыл эмес. No, this is not Abyl.
Бул алмабы?	Ооба, бул алма.	Жок, бул алма эмес.
Ал мышыкпы?	Ооба, ал мышык.	Жок, ал мышык эмес.
Тигил үйбү?	Ооба, тигил үй.	Жок, тигил үй эмес.
Тигил уйбу?	Ооба, тигил уй.	Жок, тигил уй эмес.

1-көнүгүү. Үлгүгө карап жазгыла жана окугула.
Exercise 1. Read and write based on the sample.

Суроолуу сүйлөм	Оң формасы	Терс формасы
-бы: бул алма**бы**? Is that an apple?	Ооба, бул алма. Yes, it's an apple.	Жок, бул алма эмес. No, it's not an apple.
-пи: тигил кит**пи**? That whale?	Ооба, тигил кит. Yes, this whale.	Жок, тигил кит эмес. No, not that whale.

-бы: алма**бы**	балабы	кызбы	нанбы
-пы: ак**пы**	бакпы	атпы	катпы
-би: кийим**би**	жерби	кирпиби	эчкиби
-пи: кит**пи**	итпи	кирпикпи	чайнекпи
-бу: суубу	туубу	тообу	коонбу
-пу: куш**пу**	отпу	топпу	тоокпу
-бү: көл**бү**	гүлбү	төөбү	күүбү
-пү: күрөк**пү**	жүрөкпү	өрдөкпү	көпөлөкпү

2-көнүгүү. Сөздөргө –бы мүчөсүн улагыла.
Exercise 2. Add affix **–бы**

Ата – ата**бы**, эне, күн, дептер, калем, калемсап, кагаз, дарыгер, ишкер, окутуучу, хирург, дарак, терезе, эшик, ачкыч, күрүч, сүт, күмүш, өрүк, өтүк.

3-көнүгүү. ***Бул, тиги(л), тээтиги(л)*** **сөздөрүн колдонуп жооп бергиле.**
Exercise 3. Answer by using the words *бул, тиги(л), тээтиги(л).*

Another important note about the third person: When used with the interrogative suffix б ->, the final т disappears. So:

Ал табат — He finds.	Ал табабы? — Does he find? he finds + б →
Алар төлөшөт — They will pay.	Алар төлөшөбү? — Will they pay + б →

The first person singular ending can also be given as -м->н. (Which makes the examples above into *мен аламын*, *мен төлөймүн* and *мен табамын,* respectively). This longer form is often enough used that it should be recognized.

4-көнүгүү. Сүйлөмдү аяктагыла.
Exercise 4. Complete the sentence.

1. Каныкей бүгүн келе..? 2. Эртең сабак бол..? 3. Силер кыргызча биле..? 4. Сиздер иштейсиздер..? 5. Сен келесиң..? 6. Бишкек чоң шаар..? 7. Бул китеп кызыктуу..? 8. Сен студентсиң..? 9. Ал сенин досуң..? 10. Тиги кооз гүл..? 11. Сиз Бишкекте жашайсыз..? 12. Бул сиздин уулуңуз..? 13. Саника сулуу кыз..? 14. Саника студент..? 15. Тиги сүрөт..? 16. Бул балык..?

5-көнүгүү. Көп чекиттин ордуна кашаанын ичиндеги сөздөрдү койгула.
Exercise 5. Replace the dots with the words in brackets (*алар, туристер, мен, сен, ал*)

1. … жумушка барышат. 2. Жакында Кыргызстанга … келишет.
3. … КРСУга барам. 4. … дүкөнгө барып келесиңби? 5. … сабакка келдиби?
6. ... айылда жашайбы? 7. ... театрдасызбы? 8. ... филармонияга концертке барышабы?. 9. ... көлгө барасыздарбы? 10. ... кыргызча үйрөнүп жатасың.

Сөздөрдү жаттагыла.
Learn the new words

Ата-эне	parents
ата	father
апа, эне	mother
бир тууган	relatives
улуу	elder
ортончу	middle
кичүү	younger
байке, ага	elder brother
ини	younger brother
сыйла, урматта	respect
эже	elder sister
синди, карындаш	younger sister (in regard)
күйөө(-сү)	husband
аял(ы)	wife
уул	son
кыз	daughter

6-көнүгүү. Текстти окугула.
Exercise 4. Read the text.

МЕНИН ҮЙ-БҮЛӨМ

Менин үй-бүлөм чоң. Атам, апам, бир байкем, бир эжем жана эки иним бар. Атамдын аты – Акмат. Ал элүү беш (55) жашта. Апамдын аты – Жыпара. Ал элүү (50) жашта. Атам клиникалык ооруканада хирург болуп иштейт. Апам КРСУда улук окутуучу. Байкем Нижний Новгород шаарында жашайт. Анын бир уулу, бир кызы бар. Эжем Улуттук университеттин юридикалык факультетинде 4-курстун студенти. Эжемдин аты – Айзат. Мен Иса Ахунбаев атындагы медициналык академиянын дарылоо иши факультетинде үчүнчү курста окуп жатам. Менин улуу инимдин аты – Керим. Кичүү иним Керимден бир жаш кичүү. Анын аты – Канат. Ал мектепте жетинчи класста окуйт.

Суроолорго жооп бергиле.
Answer the questions.

1. Атаңдын аты ким?
2. Ал канча жашта?
3. Атаң кайда иштейт?
4. Апаңдын аты ким?
5. Ал канча жашта?
6. Апаң кайда иштейт?
7. Сенин байкең кайда жашайт?
8. Сенин эжең турмушка чыкканбы?
9. Сенин сиңдиң (карындашың) канча жашта?
10. Сенин карындашыңдын аты ким?
11. Сен кайсы окуу жайда окуйсуң?
12. Сен кайсы группанын студентисиң?

6-САБАК
ЖАКТЫ БИЛДИРГЕН СӨЗДӨР
PERSONAL PRONOUNS

Сөздөрдү жаттагыла.
Remember the words.

Чоң ата	grandfather
чоң эне	grandmother (from father's side)
байке	brother
жеңе	daughter-in- law (brother's wife)
небере	grandchild
таята	grandfather (from mother's side)
таене	grandmother (from mother's side)
таяке	uncle (from mother's side)
тайжеңе	(uncle's wife)
таеже	aunt (from mother's side)
тайжезде	son-in-law
жээн	nephew, niece
бөлө	cousin
таанышуу	to meet, to make the acquaintance (of smb)
тааныш	acquaintance
бойдок	single
эмне кылды?	what did he/she do?

эмне кылат?	what will he /she do?
эмне кылып жатат?	what is he/she doing?
жакшы көр, сүй	love
үйлөнүү (үйлөн-)	to marry; get marry
турмушка чык	to marry: get marry
майрам	holiday; celebration
майрамда	to celebrate
белек	present, gift
белек кыл	to give, to make a present
дос, курбу	friend
классташ	classmate
курсташ	student of the same year; in the same year
кесиптеш	colleague
кошуна, коңшу	neighbour
чогуу, бирге	together

ТУУГАНЫМ
RELATIVES

The Kyrgyz personal pronouns are мен («I»), сен («you, «single, informal), сиз («you /single, formal), биз («we»), силер («you, «plural informal), and сиздер («you plural formal/polite). The, formal second – person pronouns are generally used for elders and official bodies (such as a school director or father).

It is probably best to simply use the formal pronouns if there is any doubt (particularly in southern Kyrgyzstan, where the influence of Uzbek makes them the pronoun of choice.)

None of the pronouns make any changes with regard to the gender of the person indicated. Thus, ал (the demonstrative by far the most commonly used as a personal pronoun) can mean «he», « she» or «it».

Жактар			
Жекелик сан	**Көптүк сан**	**Singular**	**Plural**
Мен	Биз	I	We
Сен	Силер	You	You
Сиз	Сиздер	You	You
Ал	Алар	She/He/ It	They

Мисалы:
For example:

Мен Акылмын
Сен окуучусуң
Сиз мугалимсиз
Ал студент

Биз дарыгербиз
Силер дарыгерсиңер
Сиздер дарыгерсиздер
Алар студенттер

ТААНДЫК МҮЧӨЛӨР
POSSESSIVE SUFFIXES

Таандыкты билдирген сөздөр		Possessive Pronouns	
Жекелик сан	**Көптүк сан**	**Singular**	**Plural**
Менин	Биздин	My/Mine	Our
Сенин	Силердин	Your	Yours
Сиздин	Сиздердин	Your	Yours
Анын	Алардын	His/Her	Theirs

Мисалы:
For example:

Менин атам	Биздин атабыз	My father	Our father
Сенин атаң	Сиздин атаңыз	Your father	Your father
Анын атасы	Алардын атасы	His/Her father	Their father

Менин **Сенин** **Сиздин** **Анын** **Биздин** **Силердин** **Сиздердин** **Алардын**		**-үм** **-үң** **-үңүз** **-ү** **-үбүз** **-үңөр** **-үңүздөр** **-ү**

Менин **Сенин** **Сиздин** **Анын** **Биздин** **Силердин** **Сиздердин** **Алардын**		**-ым** **-ың** **-ыңыз** **-ы** **-ыбыз** **-ыңар** **-ыңыздар** **-ы**

Жакты билдирген сөздөр	Зат	Таандык мүчөлөрдүн варианттары
Менин Сенин Сиздин Анын	атам, иним, үйүм атаң, иниң, үйүң атаңыз, иниңиз, үйүңүз атасы, иниси, үйү	-м, -ым, -им, -ум, -үм -ң, -ың, -иң, -уң, -үң- -ңыз, -ңиз, -ңуз, -ңүз -сы, -си, -су, -сү, -ы, -и, -у, -ү
Биздин Силердин Сиздердин Алардын	атабыз, инибиз, үйүбүз атаңар, иниңер, үйүңөр атаңыздар, иниңиздер, үйүңүздөр атасы, иниси, үйү	-быз, -биз, -буз, -бүз -ңар, -ңер, -ңор, -ңөр -ңыздар, -ңиздер, -ңуздар, -ңүздөр -сы, -си, -су -сү, -ы, -и, -у, -ү

1-көнүгүү. Топ деген сөздү жактагыла.
Exercise 1. Conjugate the word ball

2-көнүгүү. Көп чекиттин ордуна тиешелүү жакты койгула.

Exercise 2. Write personal pronouns in the required form instead of dots.

Бул … дептерим.
Бул … китебиңизби?
Бул … кошунаң.
Бул … байкеси эмес.
Бул … айылыбыз.
Бул … мектебиңерби?
Бул … досуңуздар.
Бул … китептери.
… телефонум бар. Ал … досум. Бул … китебиң.
… атыңыз ким? Ал … досуңбу? Тиги … калем сабыңбы? … досуң канча жашта? Бул … үйүбүзбү?

Менин калем сабы**м** бар – I have a pen. (1st pers. pronoun "my pen" there is)
Анын калем саб**ы** *жок* – (S)he *does not* have a pen. (3rd pers. his/her/its pen here is not)

Менин эжем
Сенин карындашың
Сиздин байкеңиз
Анын сиңдиси

→ бар / барбы? / жок

For inanimate objects, you can also use the locative without any personal endings.

Менде калем сап **бар** – I have a pen.
1st pers. Pen there is

Сенде калем сап **жок** – You don't have a pen.
2nd pers pen there is not

Бакчада балдар **бар.**	There are children in the garden
Бакчада балдар **жок**.	There not have a children in the garden.
Үйдө карындашым бар.	There is my sister in the house.
Үйдө карындашым жок.	There is no my sister in the house.
Бөлмөдө отургуч бар.	There is a chair in the room.
Бөлмөдө отургуч жок.	There is no chair in the room.
Бөлмөдө ким бар?	Who is in the room?
Бөлмөдө бала бар.	There is a child in the room

Таандык –ныкы мүчөсүнүн 12 варианты бар.

Эгерде сөз үндүү менен аяктаса If a word ends with a vowel	**-ныкы**	**-ники**	**-нуку**	**-нүкү**
Эгерде сөз жумшак үнсүздөр менен аяктаса If a word ends with soft consonants	**-дыкы**	**-дики**	**-дуку**	**-дүкү**
Эгерде сөз каткалаң үнсүздөр менен аяктаса If the word ends with hard consonants	**-тыкы**	**-тики**	**-туку**	**-түкү**

Бул алма Асандыкы.
Бул китеп меники.
Бул китеп сеники.
Бул китеп сиздики.
Бул китеп аныкы.

Тигил үй биздики.
Бул китеп силердики.
Тигил айыл сиздердики.

3-көнүгүү. Үлгүгө карап, сүйлөмдү өзгөрткүлө.
Exercise 3. Look at the sample and change the sentence.

Мисалы: Бул менин бөлмөм. Бул бөлмө меники.

1. Тигил сенин велосипедиң. Тигил велосипед …
2. Бул сиздин гүлүңүз. Бул гүл …
3. Тигил анын үйү. Тигил үй …
4. Бул биздин бакча. Бул бакча …
5. Тигил силердин окутуучуңар. Тигил окутуучу …
6. Бул сиздердин дүкөнүңүздөр. Бул дүкөн …

4-көнүгүү. Текстти окуп, тууганчылыкка байланыштуу сөздөрдү тапкыла жана түшүнгөнүңөрдү айтып бергиле.
Exercise 4. Read the text and find the words related to kinship and tell me that you understand.

Тууганчылык – бул адамдардын бири-бири менен байланышы. Кыргыз эли үчүн тууганчылык абдан маанилүү.

Туугандарга ата, эне, бала, бир тууган, чоң ата, чоң эне, таята, таене кирет. Ошондой эле бөлө, жээн, таяке деген туугандар бар. Кыргыздар жетинчи атага чейин кыз алышпайт. Бул – эски салт.

Туугандар бири-бирине жардам берет. Алар тойдо, маарекеде, оор учурда колдоо көрсөтүшөт. Тууганчылык кыргыз элинин маданиятынын бир бөлүгү болуп саналат.

7-САБАК
БАШ ТАМГА МЕНЕН ЖАЗЫЛГАН СӨЗДӨР
CAPITALIZED WORDS

ЫСЫК-КӨЛ
ISYK-KUL

Жаңы сөздөрдү жаттагыла.

Жер-суу аттары	geographical names
адам аттары	human names
уулу, кызы	son, daughter
аты-жөнү	name surname
белгилүү	famous
облус, район, айыл	state, district, village
тоолор, көлдөр	mountains, lakes
жээк	the coast
гезит-журналдар	newspapers and magazines
чыгарманын аты	the name of the work
«» – тырмакча	«» is a quotation mark
уландар	boys
кыздар	girls

1. **Адамдын аты-жөнү дайыма баш тамга менен жазылат:**

Кыздардын аттары:
Names for girls:
Лира, Гүлзат, Аяна, Каныкей, Айсалкын, Назгүл, Чынар, Анар, Мээрим, Эркингүл, Адина, Гүлмайрам, Сабина, Асел, Айжамал ж.б.
Балдардын аттары:
Boys' names:
Улан, Насипбек, Өткүр, Алим, Темирлан, Аман, Урмат, Эсенгелди, Абдыкадыр, Толкунбек, Бакыт, Темирбек, Өмүр, Азиз, Акдил ж.б.

Эркектердин аты-жөнү:
Male name and surname:
Улан Наралиев, Өткүр Тургуналиев, Азиз Уланбекович, Акдил Насипбекович, Элдияр уулу Аман, Темирбек уулу Аскер ж.б.
Аялдардын аты-жөнү:
Women name and surname:
Өрүкгүл Жумабаева, Айсалкын Мадинова, Канат кызы Каныкей Чыңгыз кызы Аяна, Эркингүл Наралиева, Насипбек кызы Адина ж.б.

2. **Кыргыз тилиндеги адам аттарынын аягына “ь” белгиси жазылбайт:**

At the end of nouns in the Kyrgyz language, the sign “ь" is not written:

✗	Асель, Назгүль, Эмиль
✓	Асел, Назгүл, Эмил

3. Географиялык жерлердин аттары баш тамга менен жазылат.

The names of geographical places will be written with a capital letter.

	Ош шаары – 1876-жылы шаар болуп аталган. Бул байыркы шаарлардан. Ош шаары кооз жана таза. Шаарда Ош мамлекеттик университети бар. Анын медициналык факультетинде чет элдик студенттер көп окушат. Ошто мөмө-жемиштер арзан.
	Сулайман тоосу – Ош шаарынын ортосунда жайгашкан. Бул тоо ыйык болуп эсептелет. Жыл сайын ар кайсы жактан адамдар зыярат кылууга барышат.
	Баткен – Кыргызстандын алыскы району. Баткенде Айгүл гүлү өсөт. Айгүл гүлү Кызыл китепке киргизилген.

Жерлердин атттары	Суулардын аттары	Гезит-журналдардын жана чыгармалардын аттары
Шаарлар: Бишкек, Балыкчы, Сүлүктү, Ош, Талас, Токмок	*Көлдөр:* Ысык-Көл, Соң-Көл, Сары-Челек, Чатыр-Көл	*Гезиттер:* “Кыргыз тили”, “Кыргыз Туусу”, “Эркин Тоо” *Журналдар:* “КРСУнун жарчысы”, “Баластан”, “Жетиген”, “Мугалим”

Райондор: Чүй, Талас, Нарын, Ош, Баткен, Ысык-Көл, Жалал-Абад	*Дарыялар*: Козу-Баглан, Нарын, Кашка-Суу, Падыша-Ата	*Чыгармалар*: “Ак кеме”, “Кыямат”, “Сынган кылыч”, “Манас”, “Каныбек” ж.б.

1-көнүгүү. Сүйлөмдөрдү окугула. Баш тамга менен жазылган сөздөрдүн астын сызгыла.

Exercise 1. Read the sentences. Underline the words with a capital letter.

	Чыңгыз Айтматов – кыргыз элинин белгилүү жазуучусу. Ал Талас областынын Кара Буура районундагы Шекер айылында 1928-жылы туулган. Чыңгыз Айтматовдун чыгармалары: «Жамийла», «Биринчи мугалим», «Ак кеме», «Гүлсарат», «Кыямат» ж.б.
	Исхак Раззаков – алгачкы жетекчи жана коомдук ишмер. Исхак Раззаков 1910-жылдын 25-октябрында Лейлек районундагы Көрөсөн айылында туулган. Ал “Манас” эпосун жайылткан жана Ош-Бишкек жолун курууну баштаган. Бишкекте, Ошто, Пржевальскиде жогорку окуу жайларын ачкан. И. Раззаковдун Бишкекте үй-музейи бар.

Географиялык энчилүү аттарга ошол жерлик экендигин билдирген төмөнкү мүчөлөр уланат жана кичине тамга менен жазылат.

Geographical proper nouns are written with a lowercase letter if they are followed by the suffix **-лык**, which indicates that they belong to that place.

-лык мүчөсүнүн өзгөрүшү					**Суроосу**
Эгерде сөз үндүү менен аяктаса If a word ends with a vowel	**-лык**	**-лик**	**-лук**	**-лүк**	
Эгерде сөз жумшак үнсүздөр менен аяктаса If a word ends with soft consonants	**-дык**	**-дик**	**-дук**	**-дүк**	**Каяктык?**
Эгерде сөз каткалаң үнсүздөр менен аяктаса If the word ends with hard consonants	**-тык**	**-тик**	**-тук**	**-түк**	

Мисалы: Индия – индиялык, Дели – делилик, Перу – перулук, Чүй – чүйлүк, Хассан – хассандык, Батим – батимдик, Канпур – канпурдук, Өзгөн – өзгөндүк, Талас – таластык, Бишкек – бишкектик, Ош – оштук, түштүк – түштүктүк.

2-көнүгүү. Төмөнкү сөздөргө *-лык* мүчөсүн улап жазгыла.
Exercise 2. Add the affix -лык to the following words.

Айыл, шаар, Дубай, Кытай, Америка, тоо, Нарын, Кемин, Кант, Балыкчы, Ысык-Көл.

3-көнүгүү. Кыргызстандын 7 областынын аталышына мүчөлөрдү улагыла.
Exercise 3. List of 7 regions of Kyrgyzstan.

4-көнүгүү. Текстти окугула жана суроолорго жооп бергиле.
Exercise 4. Read the text and answer the questions.

ЫСЫК-КӨЛ

Ысык-Көл – Кыргызстандагы көлдөрдүн эң чоңу жана тереңи. Ысык-Көл кышында тоңбойт, анткени суусу туздуу. Жайында туристтер көп келишет. Ысык-Көлдүн жээгинде эс алуучу жайлар көп.

1. Ысык-Көл кышында эмнеге тоңбойт?
2. Ысык-Көлдө эс алуучу жайлар барбы?
3. Жайында Ысык-Көлгө кимдер көп келишет?
4. Ысык-Көл жөнүндө маалымат жазып келгиле.

5-көнүгүү. Төмөнкү суроолорго жооп бергиле.
Exercise 5. Answer the following questions.

1. Сенин досуң каяктык? 2. Сен кайсы шаардансың? 3. Таятаң кайда жашайт? 4. Сенин бишкектик досуң барбы? 5. Жайында Ысык-Көлгө барасыңбы? 6. Сен досуң менен бирге жашайсыңбы? Анын аты ким?

8-САБАК
ЖЕКЕЛИКТИ ЖАНА КӨПТҮКТҮ БИЛДИРГЕН СӨЗДӨР
SINGULAR AND PLURAL WORDS

КЫЙМЫЛ-АРАКЕТТИН БАГЫТЫН БИЛДИРГЕН СӨЗДӨР
WORDS INDICATING THE DIRECTION OF MOVEMENT

ЖАНЫБАРЛАР
ANIMALS

Көптүктү билдирген мүчө **12** вариантта өзгөрүлөт.
Plural affixes have 12 variations.

Мүчөнүн өзгөрүшү				
Эгерде сөз үндүү менен аяктаса If a word ends with a vowel	**-лар**: оорукан алар	**-лер:** энелер	**-лор**: тоолор	**-лөр:** төөлөр
Эгерде сөз жумшак үнсүздөр менен аяктаса If a word ends with soft consonants	**-дар**: кыздар	**-дер:** жээндер	**-дор:** тондор	**-дөр:** чөлдөр
Эгерде сөз каткалаң үнсүздөр менен аяктаса If the word ends with consonants	**-тар**: даракттар	**-тер:** тексттер	**-тор:** достор	**-төр:** чөптөр

1-көнүгүү. Көптүк мүчөнү улагыла.
Exercise 1. Add the plural affixe

китеп +	желек +	белек +
үй +	коён+	окуу жай +
дептер +	сүрөт +	эже +
карындаш +	карандаш +	синди +
көчө +	шаар +	жол +
бөлө +	таяке +	таята +
калемсап +	кулакчын +	дүкөн +
дарыкана +	бейтапкана +	чайхана +
ини +	байке +	кошуна +
үтүк +	кийим +	терезе +
керебет +	эшик +	курбу +

2-көнүгүү. Сөздөрдү которгула.
Exercise 2. Translate the words.

City – cities –
teacher – teachers –
friend – friends –
house – houses –
room – rooms –
student – students –

lesson –
street –
price –
legend –
text –
affixe –

3-көнүгүү. Текстти окугула. Жекеликти жана көптүктү билдирген сөздөрдү тапкыла жана которгула.
Exercise 3. Read the text. Find and translate singular and plural words.

HOW THE WORD "KYRGYZ" APPEARED
(LEGEND)

Long ago there lived a hero. He gathered all tribes and created his united state. He defended his people from enemies and invaders. Then he became old and passed away. His enemies heard about it and assaulted the tribe. They slaughtered everybody, sparing neither children nor elders. By chance a boy and a girl who went to the forest to play stayed alive. They continued the line of Kyrgyz people. Many heroes were born who defended the Kyrgyz people. That was where the word "kyrgyz" came from, which means "unwipeble, unvanishable".

4-көнүгүү. Текстти уккула. Суроолорго жооп бергиле.
Exercise 4. Listen to the text. Answer the questions.

АТ — АДАМДЫН КАНАТЫ
A HORSE IS A WING OF A MAN

Ат (жылкы) – адамдынканаты. Жылкылар жөнүндө китептер жана легендалар бар. Жылкылар өз ээсин жакшы таанышт. Жылкыны жакшы баккан адамды саяпкер дейбиз. Адамга баш ийбеген атты азоо ат деп айтабыз. Күлүк ат – жарышканда аттардан ашып кетет. Абдан күлүк атты тулпар дейбиз.

Жаңы сөздөрдү жаттагыла.

Канаты – human wing
өз ээси – owner
саяпкер – horse trainer
азоо – disobeyed horse
күлүк – racehorse
тулпар – fast horse

Кыймыл-аракеттин кимге, эмнеге багытталганын билдирген сөздөргө төмөнкү мүчөлөр уланат. Кимге? Эмнеге? Каякка? (Кайда?) деген суроолорго жооп берет.

The dative case means to whom and for what the action is directed. Answer the questions to whom? For what? Where?

The following terms continue in words that express to whom and what the action is directed. To whom? For what? Why? Where to? (Where?) who answers the questions

Эгерде сөз үндүү же жумшак үнсүз менен аяктаса, If a word ends with a vowel or a soft consonant	**-га**	**-ге**	**-го**	**-гө**
Эгерде сөз каткалаң үнсүз менен аяктаса, If the word katkal ends in a consonant,	**-ка**	**-ке**	**-ко**	**-кө**

Эгерде сөз үндүү же жумшак үнсүз менен аяктаса,
If a word ends with a vowel or a soft consonant

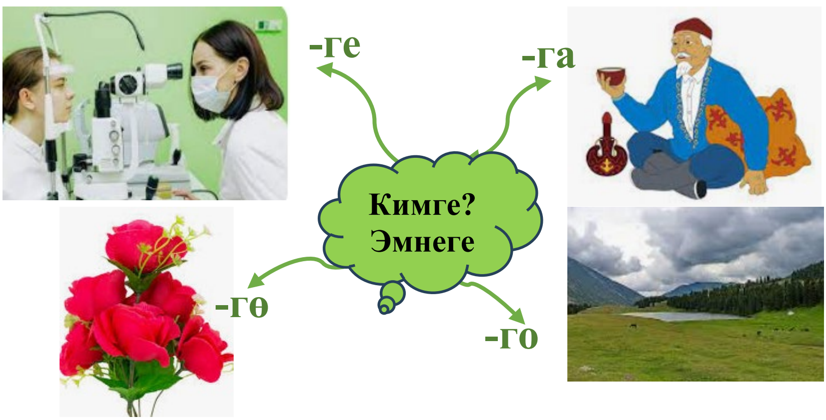

Эгерде сөз каткалаң үнсүз менен аяктаса,
If the word ends with a hard consonant,

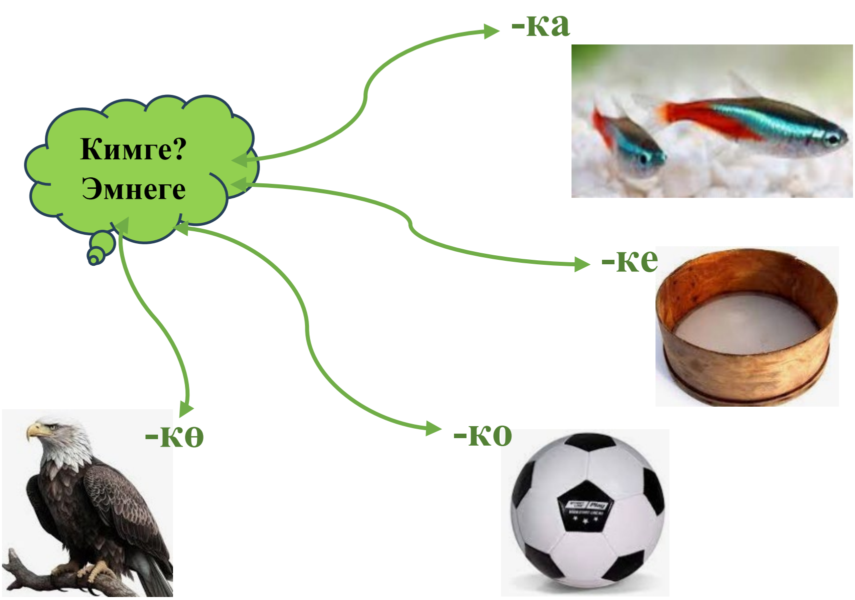

Каякка?
Where to?

Кайда?
Where?

Кайдан?
From where?

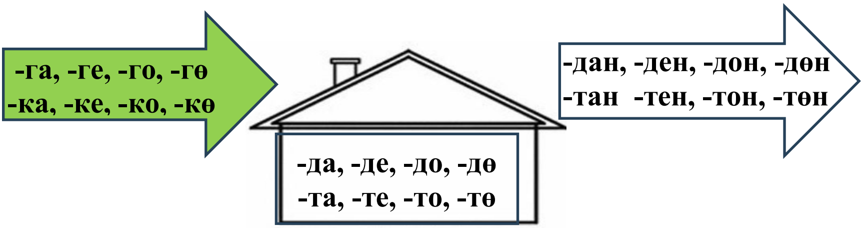

5-көнүгүү. Үлгүгө карап суроо бергиле.
Exercise 5. Ask a question by looking at the sample.

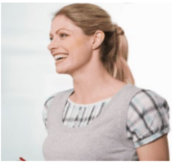

Апа кимге керек?
Апа балага керек.

6-көнүгүү. Көп чекиттин ордуна тиешелүү мүчөнү коюп жазгыла.
Exercise 6. Write by placing the corresponding term instead of an ellipsis.

1. Мен дүкөн... барам. 2. Сен Бишкек... барасыңбы? 3. Пуджа Ысык Көл... кетти. 4. Биз театр... барабыз. 5. Сиз үй… барасызбы? 6. Сен Индия... качан кетесиң? 7. Бүгүн театр... барасыңарбы? 8. Сен КРСУ... саат канчада келесиң? 9. Силер тоо... чыгасыңарбы? 10. Алар Америка... качан барышат?

7-көнүгүү. Текстти окугула. Кыймыл-аракет багытталган сөздөрдү тапкыла.
Exercise 7. Read the text. Find the words that the movement is directed at.

Эки жолдош

Эки жолдош токойго барышты. Алар аюунун келе жатканын көрүштү. Бир жолдошу бакка чыга качышты. Экинчи жолдош кача албай калды. Ал өлгөн кишиче жерге жатып калды. Аюу келди. Ал балага жакын барды. Баланы жыттады. Анан акырын басып кетти.

(Л. Толстой)

Суроолорго жооп бергиле.
Answer the questions.

1. Эки жолдош кайда барды?
2. Алар эмнени көрүштү?
3. Бир жолдошу кайда качты?
4. Экинчи жолдош кайда жатып калды?
5. Аюу кимге жакын барды?

8-көнүгүү. Сүрөттөгү кыймыл-аракеттин багытына суроо бергиле. Үлгүгө карап уланткыла.

Exercise 8. Ask a question about the direction of movement in the picture. Keep looking at the sample.

	Студент эмнеге жазат? Студент доскага жазат. Студент доскага жазабы? Ооба, студент доскага жазат. Жок, студент доскага жазбайт.
	Машина каякка бурулат? Машина оңго бурулат. ________________________? Ооба, __________________. Жок, ___________________.
	Машина каякка бурулат? Машина солго бурулат. ________________________? Ооба, __________________. Жок, ___________________.

9-САБАК
КЫЙМЫЛ-АРАКЕТ БАГЫТТАЛГАН ЗАТТЫ, ОБЪЕКТИНИ БИЛДИРГЕН СӨЗДӨР
WORDS DENOTING A SUBSTANCE, AN OBJECT TO WHICH THE MOVEMENT IS DIRECTED

ДЕНЕ МҮЧӨЛӨРҮ
BODY PARTS

Кыймыл-аракет багытталган затты же обьектини билдирген сөздөргө төмөнкү мүчөлөр уланат. Кимди? Эмнени? деген суроолорго жооп берет.

Эгерде сөз үндүү тыбыш менен аяктаса, If a word ends in a vowel sound,	**-ны**	**-ни**	**-ну**	**-нү**
Эгерде сөз жумшак үнсүз менен аяктаса, If a word ends in a soft consonant,	**-ды**	**-ди**	**-ду**	**-дү**
Эгерде сөз каткалаң үнсүз менен аяктаса, If the word ends with a hard consonant	**-ты**	**-ти**	**-ту**	**-тү**

Эгерде сөздөрдүн аягы үндүү менен аяктаса,

-ны

-ни

-ну

-нү

Эгерде сөздөрдүн аягы жумшак үнсүздөр менен аяктаса,

-ды

-ди

-ду

-дү

Эгерде сөздөрдүн аягы каткалаң үнсүздөр менен аяктаса,

-ты

-ти

-ту

-тү

1-көнүгүү. Төмөнкү сөздөргө жогорудагы тиешелүү мүчөлөрдү улап жазгыла.
Exercise 1. Write the following words, continuing the corresponding terms above.

Жылкы, топ, шырдак, көпөлөк, китеп, гүл, куржун, тебетей, кымыз, топу, белдемчи, төө, жайлоо, студент, КРСУ, жашыл дарак, чоң үй, досум, иним, таятам, үй, уй, менин куржунум, анын китеби, керебет, учак, унаа, чай, сөз, сүт, оорукана, дарыкана, ишкана, ишкер, мугалим, окутуучу, карандаш, карындаш, таяке, кошуна, куш, көз айнек, шаар, тоо, ырчы, комузчу.

2-көнүгүү. Дене мүчөлөрүн жаттагыла.
Exercise 2. Memorize the body parts.

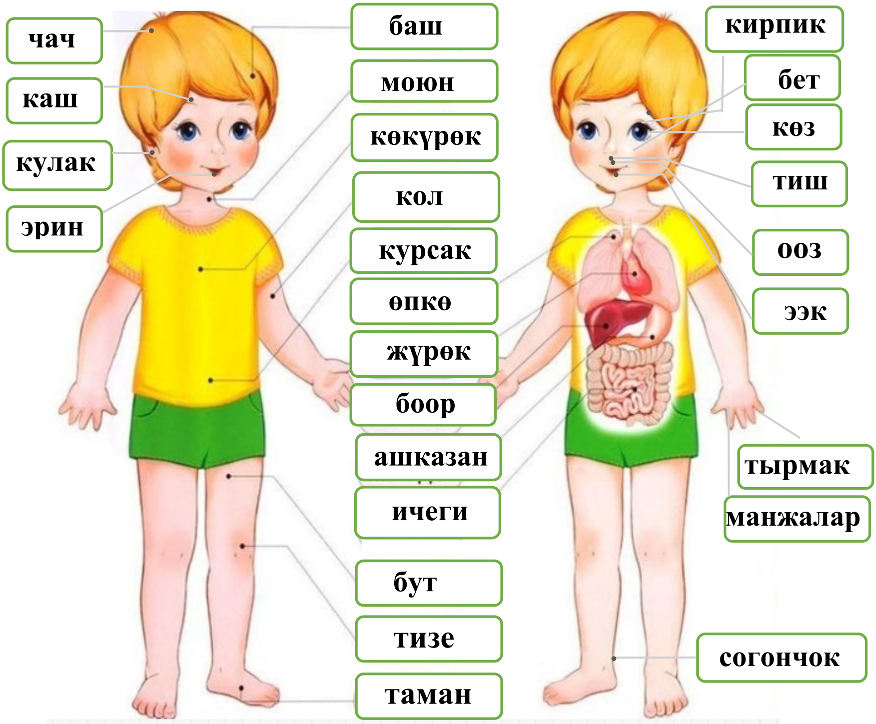

3-көнүгүү. Төмөнкү сөздөрдү которгула.
Exercise 3. Translate the following words.

head		neck		nail	тырмак
hair		shoulder	ийин	thumb	баш бармак
ear		breast		finger	сөөмөй
eye		elbow	чыканак	middle finger	ортоң кол
forehead	чеке	hand		ring finger	аты жок
face		hip		little finger	чыпалак
eyelash		knee		heart	
nose		heel		liver	
lip		toes		stomach	
mouth		toe-nail	бут тырмагы	kindney	
teeth		wrist	билек	intestines	
tooth	тиштер	chin		tongue	тил

4-көнүгүү. Сүрөттөр боюнча суроолуу сүйлөм түзүп, жообун дептериңерге жазгыла.

Exercise 4. Make a question based on the pictures and write down the answer in a notebook.

Мен Аабхага … бердим

Ал … аарчып жатат.

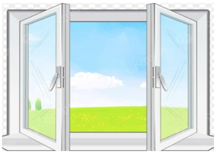

Айжан … ачты.

Радж чайга … салды.

Марат сумкага … салып койду.

10-САБАК
СУРАНЫЧТЫ БИЛДИРГЕН СӨЗДӨР
WORDS EXPRESSING A REQUEST

КЫЙМЫЛ-АРАКЕТТИН ОРДУН БИЛДИРГЕН СӨЗДӨР
WORDS DENOTING THE PLACE OF ACTION

КООМДУК ЖАЙЛАРДА: ДАРЫКАНАДА
IN PUBLIC PLACES: AT THE PHARMACY

Суранычты билдирген мүчө этиштерге гана уланат да төмөнкүдөй өзгөрөт.

The participle expressing the request continues only to the verbs and changes as follows.

Жоон үндүүлөрдөн кийин	**-чы, -чу**
Ичке үндүүлөрдөн кийин	**-чи, -чү**

1-көнүгүү. Суранычты билдирген сөздөрдү түзгүлө.
Exercise 1. Add affixes to make words that express a request.

Айт		даярда		кий	
сүйлө		ич		кир	
сура		же		жыйна	
оку		үйрөн		котор	
ук		бийле		кайтал	
көр		ырда		көчүр	
кара		иште		жаз	
бер		ороп бер		кечир	

Окугула.

Этикеттик сөздөр. Кайрылуулар	Word voice etiquette
Таанышып алалы	Lot's get acquainted
таанышып алыңыздар	get to know
абдан кубанычтамын	very glad
саламатсызбы	hello
кутман тан	good morning
кутмандуу күнүңүздөр менен	good afternoon
кутмандуу кечиңиздер менен	good evening
кечиресиз	excuse me, ...
бир мүнөткө	wait a minute,
кирүүгө уруксатпы?	can i come in?
чыгууга уруксатпы?	may i go out?
иштериңиз кандай?	how is it going?
эн сонун	very nice
чон рахмат	thank you very much
эч нерсе эмес	you are welcome
түнүңүз бейпил болсун	goodnight
майрамыңыз менен	happy holiday
урматтоо менен	respectfully
келиңиз, төргө өтүңүз	come, go above
нан ооз тийиңиз	taste the bread
тилекке каршы,	unfortunately,
тамагыңыз таттуу болсун	enjoy your meal
аш болсун	to health
кош келиңиздер	welcome
жолуңуз шыдыр болсун, ак жол	bon voyage
салам айтып коюңуз	say hello
айтып коюңузчу	tell me please
берип коюңузчу	give (pass), please
кечирип коюңузчу	excuse me, please
саламатта болуңуз	goodbye
көрүшкөнчө	goodbye! see you

2-көнүгүү. Жаңы сөздөрдү жаттагыла.
Exercise 2. Memorize new words.

Кыз сасык тумоо болуп жатат.
The girl has the flu

Сасык тумоо болгондо…
when you have… the flu

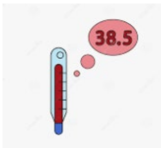

чүчкүрөт sneezes	тамагы ооруйт sore throat	дене ысыйт elevated temperature	чыйрыгат fever

Жүрөгүм, боорум ооруп жатат –
Чыйрыгып жатам –
Уйкум качты –
Ичим, ашказаным ооруп жатат –
Башым ооруп жатат –

3-көнүгүү. Диалогду окугула.
Exercise 3. Read the dialog.

ДАРЫКАНАДА
AT THE PHARMACY

– Саламатсызбы?	– Hello?
– Саламатчылык.	– Health.
– Менин башым ооруп жатат. Айтыңызчы, кандай дары (таблетка) ичсем болот?	– I have a headache. Tell me what medications (pills) can I take?
– Сиз 500 мг кетонал же 100 мг аналгин ичсеңиз болот.	– You can take 500 mg of ketonal or 100 mg of analgin.
– Бир күндө канча жолу ичишим керек?	– How many times do I need to drink a day?
– Тамактан кийин бир таблетка ичиңиз.	– Take one tablet after a meal.
– Аналгин канча турат?	– How much does analgin cost?
– 210 сом.	– 210 som.
– Анда мага аналгин бериңиз**чи**?	– May I have the anaigin then?
– Сакайып кетиңиз.	– Get well.
– Ыракмат.	– Thanks.

4-көнүгүү. Төмөнкү сүрөттү сураныч менен окугула.
Exercise 4. Please read the image below.

Мага бериңизчи?

Кыймыл-аракеттин, заттын ордун билдирген сөздөргө төмөнкү мүчөлөр уланат. Кимде? Эмнеде? Каерде? деген суроолорго жооп берет.

Эгерде сөз үндүү жана жумшак үнсүз менен аяктаса, If a word ends with a vowel and a soft consonant,	**-да**	**-де**	**-до**	**-дө**
Эгерде сөз каткалаң үнсүз менен аяктаса, If the word ends with the hard consonant,	**-та**	**-те**	**-то**	**-тө**
Эгерде сөз 3-жактын мүчөсү менен аяктаса, If the word ends with a member from the 3rd person,	**-нда**	**-нде**	**-ндо**	**-ндө**

Эгерде сөздөрдүн аягы үндүү же жумшак үнсүз менен аяктаса,
If the end of words ends with a vowel or a soft consonant,

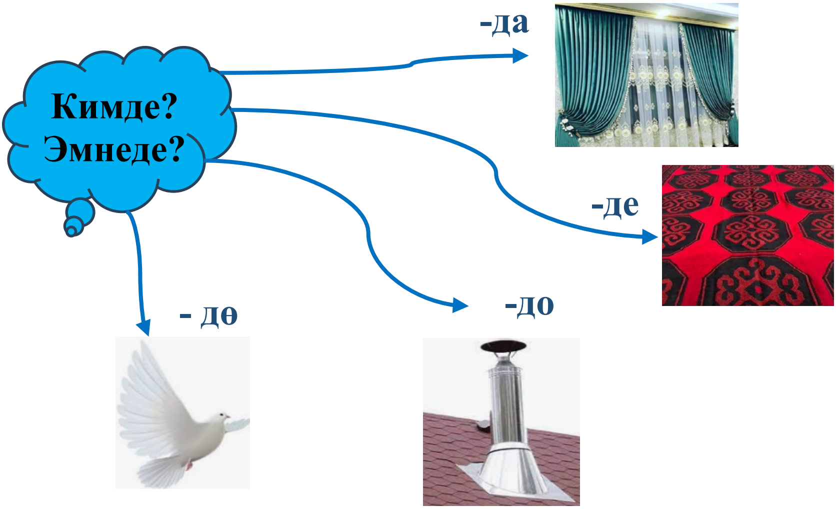

Эгерде сөздөрдүн аягы каткалаң үнсүз менен аяктаса,
If the endings of words end in a deaf consonant,

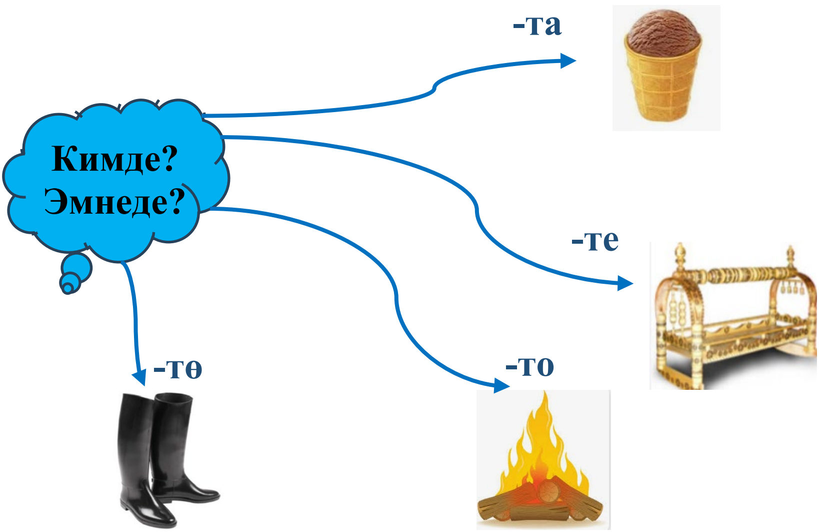

Эгерде сөз 3-жактын мүчөсү менен аяктаса,
If the word ends with a member from the 3rd person
Мисалы:

Кимде?	апасында	in her mom
	инисинде	in his younger brother
Эмнеде?	сумкасында	in his bag
	чөнтөгүндө	in her pocket
Кайда?	үйүндө	in his house
	досумдун короосунда	in a friend garden

Каякка? **Кайда?** **Кайдан?**

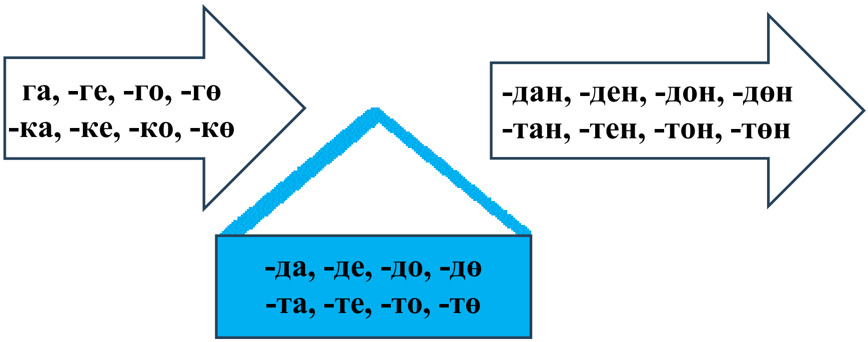

5-көнүгүү. Каерде? Кайда? деген суроого жооп бергиле.
Exercise 5. Where? Where? Answer the question "why?"

Каерде? турат?

Каерде? сатылат?

Каерде? Кайда? отурушат?

Каерде? Кайда? иштеп жатышат?

6-көнүгүү. Сүйлөмдөрдү окугула. Орунду билдирген сөздөрдү тапкыла.
Exercise 6. Read the suggestions. Find the words denoting the place.

Токойдо түрдүү жаныбарлар жана өсүмдүктөр бар. Канаттуулар дагы токойдо жашашат. талаада өсөт. бакта өсөт.

Досум Бишкекте жашайт. Менин үй-бүлөм Индияда жашашат.

7-көнүгүү. Сүрөт боюнча суроолорго жооп бергиле жана дептерге жазгыла.

Exercise 7. Answer the questions about each photo and write them down in a notebook.

… эмне жок?

… кимдер жок?

Санжар кайда турат?

… … жашайт?

11-САБАК
КЫЙМЫЛ-АРАКЕТТИН ЧЫККАН ОРДУН БИЛДИРГЕН СӨЗДӨР
WORDS DENOTING THE PLACE OF ORIGIN OF THE ACTION

ЗАТТЫН ДААМЫН БИЛДИРГЕН СӨЗДӨР
WORDS DENOTING THE TASTE OF THE SUBSTANCE

УЛУТТУК ТАМАК-АШТАР
NATIONAL DISHES

Кыймыл-аракеттин чыккан ордун билдирген сөздөргө төмөнкү мүчөлөр уланат. Кимден? Эмнеден? Кайдан? деген суроолорго жооп берет.

In words denoting the place of origin of the action, the following terms continue. From whom? From what? From where? answers questions

Эгерде сөз үндүү жана жумшак үнсүз менен аяктаса, If a word ends in a vowel and a soft consonant,	**-дан**	**-ден**	**-дон**	**-дөн**
Эгерде сөз каткалаң үнсүз менен аяктаса, If the word ends with a hard consonant	**-тан**	**-тен**	**-тон**	**-төн**
Эгерде сөз 3-жакта болсо, If the word is from the 3rd person,	**-нан**	**-нен**	**-нон**	**-нөн**

Каякка? **Кайда?** **Кайдан?**

-га, -ге, -го, -гө
-ка, -ке, -ко, -кө

-да, -де, -до, -дө
-та, -те, -то, -тө

-дан, -ден, -дон, -дөн
-тан, -тен, -тон, -төн

Эгерде сөздүн аягы үндүү же жумшак үнсүз менен аяктаса,
If the end of a word ends with a vowel or a soft consonant,

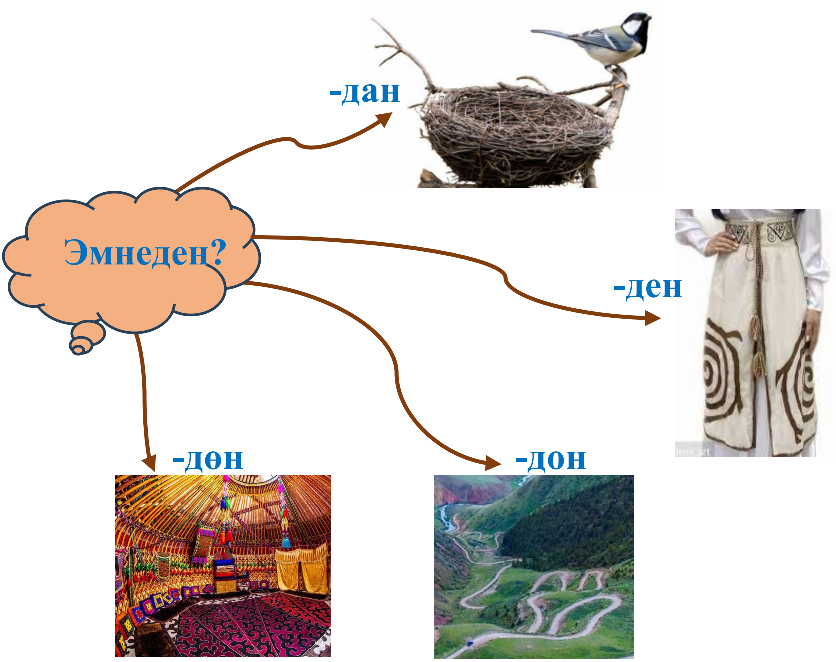

Эгерде сөздүн каткалаң үнсүз менен аяктаса,
If the root of a word ends with a consonant,

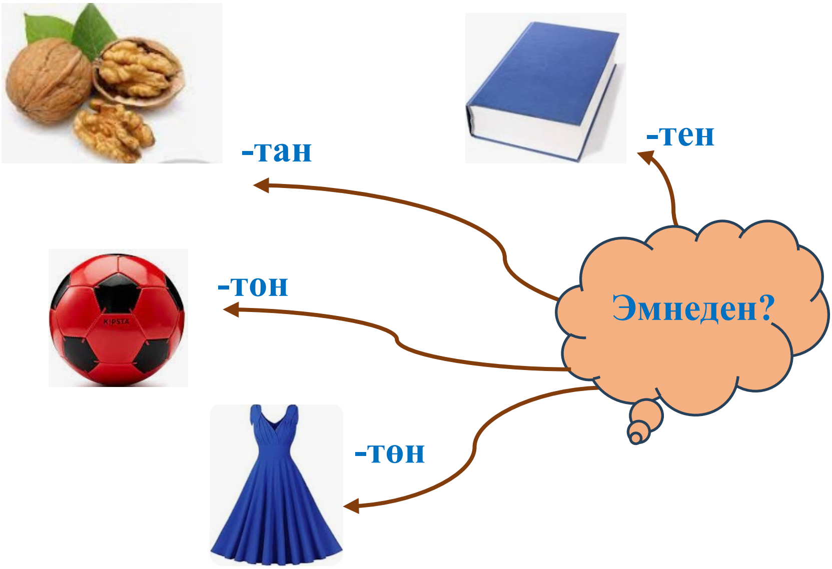

Эгерде сөз 3-жакта болсо,
If the word is from the 3rd person,

Мисалы:

Кимден?	апасынан	from his mother
	инисинен	from his younger brother
Эмнеден?	сумкасынан	from his bag
	чөнтөгүнөн	from her pocket
Кайдан?	үйүнөн	from his house
	досумдун короосунан	from a friend garden

1-көнүгүү. Төмөнкү сөздөрдү жаттагыла.
Exercise 1. Remember the following statements.

Сүт азыктары	Dairy products	**Нан азыктары**	Bakery products
Сүт	milk	ун, камыр, нан	
каймак	sour cream	токоч	
айран	ayran	каттама	
сүзмө		боорсок	
курут		чак-чак	
сыр	cheese	самса	
сары май		жупка нан	
чөбөгө		май токоч	
быштак	cottage cheese	куймак	

Эт азыктары	Meat products	**Улуттук тамак аштар**	National dishes
жылкынын эти	horse meat	беш бармак	
уй эти	beef	кулчөтай	
кой эти	mutton	кесме	
тоок эти	chicken	быжы	
чучук	marrow	олобо	
казы-карта	card	манты	
коен эти	rabbit meat	оромо	
колбаса	sausage	жөргөм	
кийик эти	venison	куурдак	

Даамды билдирген сөздөр	Words denoting taste
Даамдуу	tasty
таттуу	sweet
ширин	sweet
ачуу	bitter
кыйгыл	sour
туздуу	salty
тузсуз	without salt

2-көнүгүү. Сүрөттөр боюнча заттын кайдан чыкканын билгиле.
Exercise 2. Write what the product is made of

Мисалы: Нан буудайдан (эмнеден?) жасалат. Wheat bread (from what?) done.

СҮТ АЗЫКТАРЫ
DAIRY PRODUCTS

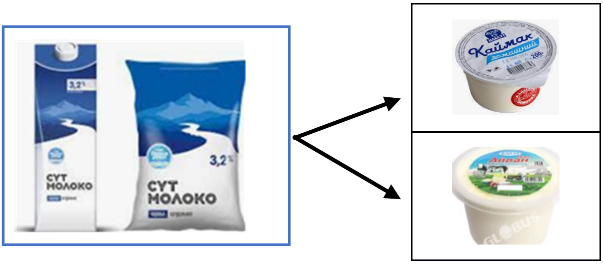

жасалат

жасалат

ЭТ АЗЫКТАРЫ
MEAT PRODUCTS

Быжы – ичегиден жасалат
Боор, пияз, туз, күрүч, ич май майда тууралат. Аны ичегиге куят.
Chopped onion, liver, salt, rice, lard will be placed into the intestines.

… … жасалат.

3-көнүгүү. Сүрөттөр боюнча иштегиле.
Exercise 3. Work on the images.

Күлчөтай	Беш бармак	Оромо
Манты	Каттама	Май токоч
Жупка нан	Чучук	Казы-карта

СУУСУНДУКТАР
DRINKS

Кымыз	Чалап	Жарма	Бозо

4-көнүгүү. Текстти окугула. Суроолорго жооп бергиле.
Exercise 4. Read the text. Answer the questions.

ЖЫГАЧ СААТ
WOODEN CLOCK

Көркөм чоң саатты механик 5 жылда жасаган. Сааттын бардык тетиктери жыгачтан жасалган. Бул саат 2 кылымдан ашык иштеп келе жатат. Саат Япониянын борборунда жайгашкан.

Суроолор:
1. Эмнени 5 жылда жасаган?
2. Саатты ким жасаган?
3. Саат эмнеден жасалган?
4. Саат кайда жайгашкан?

12-САБАК
ЗАТТЫН ФОРМАСЫН, ӨЛЧӨМҮН БИЛДИРГЕН СӨЗДӨР
WORDS DENOTING THE FORM, AMOUNT OF THE SUBSTANCE

МЕНИН БӨЛМӨМ
MY ROOM

Заттын формасын, өлчөмүн билдирген сөздөр кандай? деген суроого жооп берет.

The words that describe the shape and size of things answers the question How? What kind of?

Сөздөрдү жаттагыла.
Learn vocabulary

Заттын формасы жана өлчөмү Shape and size of the substance			
Тегерек	round (flat)	ичке	thin, delicate
тоголок	round (spherical)	жоон	thick
жалпак	flat	узун	long
сүйрү	oval	кыска	short
чарчы	square	бийик	high
айлана	circle	жапыз	short; low
жарым айлана	half circle	жумшак	soft
чоң	big	катуу	hard
кичине	small	терең	deep

үч бурчтуу	triangular	тайыз	shallow
төрт бурчтуу	quadrangular	тар	narrow
тик бурчтуу	rectangular	кенен	wide
оор	heavy	калың	fat
жеңил	light	жука	thin

1-көнүгүү. Берилген сүрөттөрдүн формаларын атагыла.
Exercise 1. Write the shapes of the images presented.

2-көнүгүү. Сүйлөмдөрдү окугула.
Exercise 2. Read the sentences.

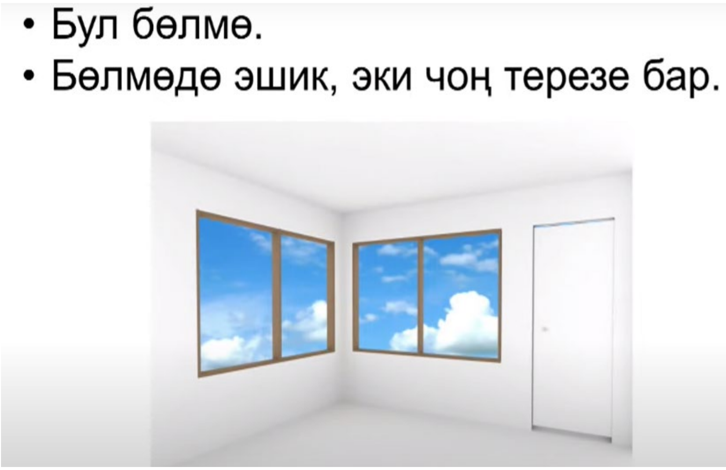

Бул мейманкана. Биз мейманканада конок тособуз. Коноктторго даамдуу тамактарды жасайбыз.

Уктоочу бөлмө. Уктоочу бөлмөдө уктайбыз. Бул бөлмө таза жана жарык. Парданын өңү көк. Мында чоң күзгү бар.

Бул ашкана. Ашканада тамак бышырабыз жана тамак жейбиз. Ашканадан жашыл дарактар көрүнүп турат. Столдун үстүндө сары гүл турат.

3-көнүгүү. Текстти окугула жана суроо түзгүлө.
Exercise 3. Read the text and make the questions.

Бул менин бөлмөм. Менин бөлмөм жарык жана таза. Бөлмөмдө узун текче бар. Текчеде китептер, сүрөттөр бар. Бөлмөнүн терезеси чоң. Терезеде гүл турат. Столдо компьютер турат. Дивандын жана отургучтун өңү кызыл. Шыпта тоголок асма шам илинип турат. Терезенин пардасы ак.

4-көнүгүү. Жаңылмачты жаттагыла.
Exercise 4. Memorize the pattern.

13-САБАК
ӨҢ-ТҮСТҮ БИЛДИРГЕН СӨЗДӨР
WORDS DENOTING LIGHT

АК ТҮСҮНҮН МААНИСИ
WHITE COLOR VALUE

Түстөрдүн айтылышын жаттагыла.
Remember the names of the color

ТҮСТӨР	COLORS
Өң, түс	color; color
ак	white
кара	black
кызыл	red
агыш кызыл	pink
кызгылт сары	orange
көк	blue
жашыл	green
сары	yellow
боз	grey
күрөң	brown
сыя көк	violet
ачык ...	bright ...
кочкул	dark

1-көнүгүү. Сүрөттөр боюнча берилген тапшырмаларды аткаргыла.

Exercise 1. Complete tasks based on pictures.

Бул кызгалдак.
Бул сары кызгалдакпы?
____

___________________ көрүп турам.

Бул өрүк. Өрүк ________ түстө болот. Өрүк Баткенде өсөт. Өрүк… кыям жасалат.

Бул Ртуджа. Анын көйнөгү баркыттан тигилген. Ага __________ түстөгү көйнөк абдан жарашат.

Бул менин кичинекей карындашым (сиңдим). Анын бөлмөсү ______________ түстө кооздолгон. Мен карындашымды (сиңдимди) жакшы көрөм.

2-көнүгүү. Кластер боюнча иштегиле.
Exercise 2. Work with clusters.

Ак куунун (the white swan) кластерин түзгүлө.

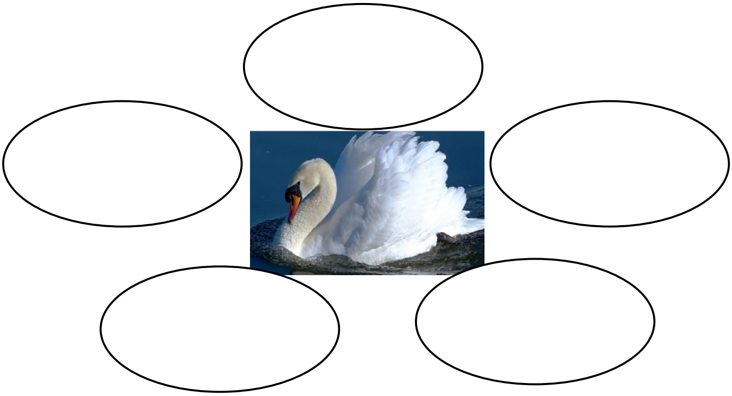

3-көнүгүү. Окугула. Айырмалап билгиле.
Exercise 3. Read more. Differentiate the meanings.

Ак түстүн мааниси

Ак – ак түс (ак кар, сүт, ак кагаз ж.б.)
white color (white snow, milk, white paper)

Ак – таза, жамандыгы жок сапат (ак көңүл, ак эмгек)
the quality is pure, without evil (benevolence, white labor)

Ак – күнөөсүз (innocent)

Ак – ак жаан (узакка созулуп, майдалап жааган жаан)
white rain (prolonged, crumbling rain)

Ак – ак сакал (кеңеш берүүчү карыя)
white beard (old man consultant)

Ак – ак жол (жолго чыкканда айтылуучу каалоо)
the white way (the wish that is pronounced when you go on the road)

Ак – ак жолтой (жакшылыкка себепкер болуу)
successful (be the cause of good)

Ак – ак кол (эмгектен качкан адам)
white hand, sluggard (a man avoiding to work)

Ак – ак жуумал (кубакай, сулуу жүздүү)
blond (pale, with a beautiful face).

4-көнүгүү. Окшош түстөрдү бириктирип сүйлөмдү окугула.
Exercise 4. Read a proverb combining similar colors.

Ак | көнүлү | бирок+ | Эжемед |

Кыздын | ийиле | кызылда | сынбайт | жагат

5-көнүгүү. Окуп, айтып бергиле.
Exercise-5. Read and tell me

Жаратылыштагы түстөр

Жаратылыш ар түрдүү түстөргө бай. Ар бир мезгилде жаратылыштын түстөрү өзгөрүп, бизге жаңы коооздуктарды тартуулайт.

- **Жашыл** – чөптөрдүн, дарактардын жана жалбырактардын түсү. Ал бизге тынчтык жана жаңылануну берет.
- **Кызыл** – гүлдөрдүн, мөмөлөрдүн түстөрү. Кызыл түс кубанычтын жана сүйүүнүн символу.
- **Көк** – асман жана суу. Көк түс тынчтыкты, ачыктыкты жана терендикти билдирет.
- **Сары** – күндүн түсү. Сары түс энергия жана жылуулукту көрсөтөт.
- **Ак** – кардын, булуттун түсү. Ак түс тазалыкты билдирет.
- **Кара** – жердин, тоолордун түсү. Кара түс күчтү жана сырдуулукту билдирет.

14-САБАК
КЕЛБЕТТИ ЖАНА МҮНӨЗДҮ БИЛДИРГЕН СӨЗДӨР
WORDS DENOTING APPEARANCE AND CHARACTER

ДОСУМДУН МҮНӨЗҮ
CHARACTER OF A FRIEND

Сөздөрдү жаттагыла.

Remember the words.

Адам жөнүндө	About a human
Мүнөз	character: temper
келбет(и)	appearance
бой	height
узун бойлуу / бою узун	tall (about height)
кичинекей бойлуу/ бою кичине	short (about height)
орто бойлуу	average/ medium height
толук	plump
арык	thin
сулуу	beautiful (about a person)
татынакай, жакшынакай	sympathetic: attractive
кары	old (about a person)
жаш	young
жаштар	youth
жакшы	good
жаман	bad
ак көңүл	kind
маанай	mood
ачуулуу	angry; evil, bad
акылдуу	clever; smart
акылсыз, акылы жок	stupid
эмгекчил	hardworker
жалкоо	lazy
чынчыл	honest

жоош	modest
токтоо	quiet, calm
күчтүү	strong
шайыр	joyful: cheerful
бактылуу	happy
ынтымактуу	friendly
тартиптүү	brought up
ар түрдүү, ар кандай	different
башка	(an)other
окшош	alike, similar; (looking) like
сүйүн, кубан	to be glad
капа бол	to be sad
ыраазы бол	to be pleased *(with);* to be happy*(with)*
чарча	to be tired (of)
кызы / хобби	daughter, hobby
кызык	interesting
саякат	travel(l)ing
саякатта	to travel
ыр	poetry; sing
ыр жаз	to write a poem
ырда	to sing
музыка	music
музыка жаз	to write music
музыка ук	listen to music
бий	dance
бийле	to dance
сүрөт (картина, тартылган сүрөт)	picture; photo
сүрөт тарт	to draw a picture
сүрөткө тарт	take pictures
театр	theatre
спорт	sport
машык, спорт менен машык	to train: to go in for sport
оюн	game
ойно	to play

ат чабыш (улуттук оюндун түрү)	at chabysh (the races, type of a national equestrian game)
тогуз коргоол	toguz korgool (type of a national table game)
көк бөрү	kok boru (horse game)
күрөш	wresting
жаса	to make
велосипед теп	ride a bike
лыжа теп	to ski
бар	to go
жакшы көр	to love; to like
күлкү	laugh
күлкүлүү	funny

1-көнүгүү. Текстти окугула жана тапшырманы аткаргыла.

Exercise 1. Read the text and complete the task.

Кыргыздар айбанаттардын, буюмдардын, жаратылыштын маанисин жана адамдардын мүнөзүн түс менен чагылдырган. Ак түс – жакшы маанини, кара – терс маанини, көк – өжөр, чөп, асман маанисинде колдонулат.

Kyrgyz depicted animals, objects, nature and the character of people in color. White is used to denote goodness, black is used to denote negativity, blue is used to denote stubbornness, grass, sky.

Тапшырма. Төмөнкү сөздөр менен сүйлөм түзгүлө.

Task. Make a sentence with the following words.

Ак көңүл – gracious; кара ниет – vindictive; көк киши (өжөр) – stubborn.

2-көнүгүү. Текстти окугула. Мүнөздү билдирген сөздүн астын сызгыла.
Exercise 2. Read the text. Underline the word denoting the character.

Досумдун мүнөзү

Менин досумдун аты – Элдияр. Ал экономист болуп иштейт. Досумдун бою узун, келбеттүү. Ал мага салыштырганда токтоо. Элдияр 28 жашта. Досумдун бир уулу бар. Анын аты – Актан. Элдияр өзүнүн ишин так аткарат. Ал досторуна мээримдүү мамиле жасайт. Аны бардык кесиптештери сыйлайт.

3-көнүгүү. Сүрөт боюнча мүнөздү айтып бергиле.
Exercise 3. Describe what is happening based on the picture.

4-көнүгүү. Сүйлөмдү толуктагыла.
Exercise 4. Complete the sentence.

Менин апамдын бою __________. Ал ____________ аял. Мен апамды абдан жакшы көрөм. Апам ____________ жашайт. Апамдын аты ___________. Ал _________ жашта. Анын чачы ___________. Апам _________ даамдуу тамактарды жасап берет.

15-САБАК
ЭСЕПТИК ЖАНА ИРЕТТИК САНДАР
SETTLEMENT AND SERIAL NUMBERS

ТУРАК-ЖАЙЛАР
БОЗ ҮЙ
GREY HOUSE

Эсептик сандарга **канча?** деген суроо берилет жана мүчө уланбайт.
How much is in the calculated figures? the question is asked, and the participant does not continue.

Эсептик сандарды жаттагыла.
Remember the calculated figures.

<table>
<tr><th>Катары
ordinal</th><th>Жазылышы
writing</th><th>Ондуктардын катары
orders dozens</th><th colspan="2">Ондуктардын азылышы
Writing dozens</th></tr>
<tr><td>1</td><td>бир</td><td>11</td><td rowspan="9">Он</td><td>бир</td></tr>
<tr><td>2</td><td>эки</td><td>12</td><td>эки</td></tr>
<tr><td>3</td><td>үч</td><td>13</td><td>үч</td></tr>
<tr><td>4</td><td>төрт</td><td>14</td><td>төрт</td></tr>
<tr><td>5</td><td>беш</td><td>15</td><td>беш</td></tr>
<tr><td>6</td><td>алты</td><td>16</td><td>алты</td></tr>
<tr><td>7</td><td>жети</td><td>17</td><td>жети</td></tr>
<tr><td>8</td><td>сегиз</td><td>18</td><td>сегиз</td></tr>
<tr><td>9</td><td>тогуз</td><td>19</td><td>тогуз</td></tr>
<tr><td>10</td><td>он</td><td>20</td><td colspan="2">жыйырма</td></tr>
<tr><td colspan="2" rowspan="8"></td><td>30</td><td colspan="2">отуз</td></tr>
<tr><td>40</td><td colspan="2">кырк</td></tr>
<tr><td>50</td><td colspan="2">элүү</td></tr>
<tr><td>60</td><td colspan="2">алтымыш</td></tr>
<tr><td>70</td><td colspan="2">жетимиш</td></tr>
<tr><td>80</td><td colspan="2">сексен</td></tr>
<tr><td>90</td><td colspan="2">токсон</td></tr>
<tr><td>100</td><td colspan="2">жүз</td></tr>
<tr><td>200</td><td>эки жүз …</td><td>1000</td><td colspan="2">миң</td></tr>
</table>

1-көнүгүү. Төмөнкү сүйлөмдөрдү окугула.
Exercise 1. Read the following sentences.

Кыргызстандын кооз жерлери

Кыргызстан – Борбордук Азиядагы кооз өлкөлөрдүн бири. Бул жерде көптөгөн жаратылыш кереметтери жана тарыхый жайлар бар.

Эң бийик тоолордун бири – **Жеңиш чокусу** (7439 метр). Кыргызстандын аймагынын **94%** тоолор ээлейт. Өлкөнүн эң чоң көлү – **Ысык-Көл**, анын узундугу **178 чакырым**, ал эми туурасы **60 чакырым**.

Кыргызстанда жети облус бар: **Бишкек**, **Ош**, **Жалал-Абад**, **Нарын**, **Талас**, **Чүй** жана **Баткен**. Ар бир облус өзүнүн өзгөчөлүктөрү менен белгилүү. Мисалы, Нарын облусундагы **Соң-Көл** көлү жайында миңдеген малчылар үчүн жайлоо болуп саналат.

Өлкөдө байыркы тарыхый жайлар көп. **X–XII кылымдарга** таандык **Бурана мунарасы** тарыхый эстеликтердин бири. Андан тышкары, **Таш-Рабат кербен сарайы – XV кылымдын** архитектуралык эстелиги.

Кыргыз эли байыртан көчмөн маданияты менен белгилүү. Кыргызстанда **Дүйнөлүк Көчмөндөр Оюндарына** дүйнөнүн төрт бурчунан туристтер келишет.

Кыргызстан – тоолору, көлдөрү жана тарыхый жайлары менен белгилүү, меймандос эли бар кооз өлкө.

2-көнүгүү. Табышмактагы суроолорго жооп бергиле жана бош орундарга тиешелүү сөздөрдү жазгыла.
Exercise 2. Answer the puzzle questions and write the appropriate words in the spaces.

1. Бир чоң терек бар, анын он эки бутагы (branch) бар, ар бир бутагында отуздан жалбырагы (leaves) бар. Бул эмне?

2.

_______ төөнүн жүгү 10 кг шекер, ______ төөнүн жүгү 10 кг кебез.
Кайсы төөнүн жүгү (cargo) оорураак?

3.

_________ жумуртка 4 мүнөттө бышты. _______ жумуртканы бышырууга ___________ мүнөт кетет?

3-көнүгүү. Канча чымчык бар?
Exercise 3. How many birds are there?

Электр зымына
Эки чымчык конду.
Дагы келип бешөө,
Жети чымчык болду.

Учуп кетти экөө,
Бошоп калды орду.
Канча чымчык керек,
Түзүш үчүн онду?

Электр зымы – electric wire
чымчык конду – the bird landed
дагы келип – come again
болду – it was
учуп кетти – flew away
бошоп калды орду – vacant space
канча чымчык керек – how many birds do you need
түзүш үчүн онду – to have 10.

4-көнүгүү. Макалдарды сүрөт боюнча окугула жана жазгыла.
Exercise 4. Read and write proverbs.

1.

_________ __________ тең эмес.

2.

7

1

3.

70 өнөр аздык кылат.

5-көнүгүү Тестти окугула жана санды көрсөткөн сөздөрдү белгилегиле.
Exercise 5. Read the test and mark the words for the number.

БОЗ ҮЙ СЫРЛАРЫ

Боз үй – улуттук архитектура. Боз үйдү жасаганда эч нерсе сатып албайт. Боз үйдүн жыгачын кыш айларында кыйып алышат. Анткени дарактын жашарышына шарт түзөт. Боз үйдү жылуулаганга 25 койдун жүнү кеткен. Койдун жүнү жайында кыркылган. Боз үй 25 жылга чейин колдонулат. Боз үйдү жасоо үчүн боёктор колдонулган. Аны жаңгактын жалбырагын кайнатуудан алган. Бул боёктун өңү өчкөн эмес. Боз үй ЮНЕСКОго кирген.

6-көнүгүү. Текстти окугула жана суроолорго жооп бергиле.

Exercise 6. Read the text and answer the questions.

Менин атым Асель. Мен КРСУда 3-курстун студентимин. Мен Бишкекте бешинчи кичи-районунда жашайм. Бул биздин үйүбүз. Биздин үй 10 кабаттуу жана абдан кооз. Биздин үйдө 78 батир бар. Ар бир кабатта 4 батир жайгашкан. Биздин батир 5 бөлмөлүү: 1 меймканана, 3 уктоо бөлмөсү жана ашкана. Биз батирде атам, апам жана 2 агам менен жашайбыз. Атам инженер, апам мугалим болуп иштейт. Агам Айбек 25 жашта, ал банкта иштейт. Экинчи агам Нурбек 22 жашта, ал туристтик фирмада иштейт. Менин бөлмөм чыгыш тарапта жайгашкан жана абдан ыңгайлуу. Бөлмөмдө чоң стол, 2 отургуч, керебетим жана көп китебим бар.	My name is Asel. I am a 3rd year student at KRSU. I live in the fifth district of Bishkek. This is our house. Our house is very beautiful and has 10 floors. There are 78 apartments in our house. There are 4 apartments on each floor. Our apartment consists of 5 rooms: 1 living room, 3 bedrooms and a kitchen. We live in an apartment with my father, mother and 2 brothers. My father is an engineer and my mother is a teacher. My brother Aibek is 25 years old and works in a bank. My second brother, Nurbek, is 22 years old and works in a tourist company. My room faces the east—and is very comfortable. My room has a large table, 2 chairs, a bed, and many books.

Жаңы сөздөр

Vocabulary

кооз	beautiful
кабат	floor
батир	flat
жайгашкан	located
ашкана	kitchen
иштейт	working
чыгыш	east
ыңгайлуу	comfortable

ИРЕТТИК САНДАР
SERIAL NUMBERS

Иреттик сандар **канчанчы?** деген суроого жооп берет жана мүчө төмөнкүдөй уланат.

Ordinal numbers indicate the order of things. Answer the questions **How many? How much?**

	Мүчөнүн өзгөрүшү Change of member	**Үлгү** Sample
Эгерде сан үндүү менен аяктаса, If the number ends with a vowel	**-нчы, -нчу,** **-нчү, -нчи**	эки+нчи, алты+нчы, элүү+нчү
Эгерде сан жумшак же каткалаң үнсүздөр менен аяктаса, If the number ends with soft or deaf consonants,	**-ынчы, -унчу,** **-үнчү, -инчи**	бир+инчи, үч+үнчү, тогуз+унчу
7-ноябрь – жети**нчи** ноябрь, 4-курс – төртүнчү курс, 6-күн – алтынчы күн, 1-кабат – бир**инчи** кабат.		

Катары ordinal	**Жазылышы** writing	**Ондуктардын катары** orders dozens	**Ондуктардын азылышы** Writing dozens	
1	биринчи	**11**	Он	биринчи
2	экиинчи	**12**		экинчи
3	үчүнчү	**13**		үчүнчү
4	төртүнчү	**14**		төртүнчү
5	бешинчи	**15**		бешинчи

6	алтынчы	**16**	алтынчы
7	жетинчи	**17**	жетинчи
8	сегизинчи	**18**	сегизинчи
9	тогузунчу	**19**	тогузунчу
10	он унчу	**20**	жыйырманчы
		30	отузунчу
		40	кыркынчы
		50	элүүнчү
		60	алтымышынчы
		70	жетимишинчи
		80	сексенинчи
		90	токсонунчу
		100	жүзүнчү
200	эки жүзүнчү	1000	миңинчи

7-көнүгүү. Суроолорго жооп бергиле.
Exercise 7. Answers the questions.

1. Сен канчанчы курста окуйсуң?

______________________________.

2. Бүгүн канчанчы күн?

______________________________.

3. Сенин иниң барбы?

Ооба, ________________________.

4. Иниң канчанчы класста окуйт?

_____________________________.

5. Сен канчанчы группада окуйсуң?

________________________________.

8-көнүгүү. Текстти окуп, эсептик жана иреттик сандарды бөлүп, дептерге жазгыла.
Exercise 8. Read the text, write the cardinal and ordinal numbers.

Мен Индиядан бир жыл мурун келгем. Азыр Бишкек шаарында көп кабаттуу үйдө жашайм. Менин үйүм жетинчи кабаттагы отуз алтынчы үй. Мен жашаган үйдө 3 бөлмө бар.

Сабагым саат сегизде башталат. Бүгүн биринчи сабак – кыргыз тили. Кыргыз тили кызыктуу сабак. Биз жаңы сөздөрдү жаттайбыз.

9-көнүгүү. Мүчөлөрдү улагыла.
Exercise 9. Complete the sentences with affixes ordinal numbers.

1. Менин кызым бир... класста окуйт.
2. Айдар университетте беш... курста окуйт.
3. Бир... сентябрь – Билим майрамы.
4. Менин агам алты... кичи райондо жашайт.
5. Эки... курстан баштап, университеттин волейбол курамында ойнодум.
6. Жарыш башталды. Айша бир... болуп жүгүрдү. Ал алдыда жүрдү.
7. Талант эки... болду. Ал дагы катуу жүгүрдү.
8. Канат үч... болуп келди.

16-САБАК
УБАКЫТ
TIME

АПТА КҮНДӨРҮ
WEEKDAY

Убакытты билүү үчүн **саат канча болду?** деген суроо берилет. Убакытты билдирүү "калды" же "өттү" сөзү менен айтылат.

What time is it to find out the time? the question will be asked: "why?" The expression of time is pronounced with the word "left" or "passed".

Жаңы сөздөр:
Саат
Убакыт
Эрте менен
Түштө
Кечинде
Түндө

Саат канча болду? – What time is it?
Саат канчада келесиң? – What time will you com?
-га барам – I go to
- көздөй барам – I go towards
- тарапта – on the side
- өйдө – up
- ылдый – down
-га чейин – up to
-дан кийин – after

1-көнүгүү. Суроолорго жооп бергиле.
Exercise 1. Answer the questions.

Бул эмне?
Бул________.

Бул кол саат. Сааттын өңү ________.

Булар эмнелер?
____
Сааттардын өңү кандай?
____

2-көнүгүү. Убакытты айтып бергиле.
Exercise 2. Specify the time.

СААТ КАНЧА БОЛДУ?

Саат _____ болду.
Мен саат ______де турамын.
Сен канчада турасың?

Саат ______ болду.
Сабак канчада башталат?
________________________________.

Саат канча болду?
Саат экиге он мүнөт **калды.**

Саат канча болду?
Саат ондон он мүнөт **өттү.**

Саат канча болду?
Саат жетиден отуз мүнөт **өттү.**
Саат жети **жарым** болду.

3-көнүгүү. Төмөнкү сүйлөмдү бүтүргүлө.

1. Саат 6:30
2. Кечки саат 19:20
3. Эрте менен саат 08:15
4. Түшкү саат 12: 30
5. Бүгүн таңкы саат 06:10
6. Кечки саат 21: 30
7. Кечки саат 22: 40

4-көнүгүү. Сүйлөмдөрдү бүтүргүлө.
Exercise 4. Please finish the sentences.

1. Саат 07.00 ден 08.00 га чейин…
2. Саат 09.00 дан 10.30 га чейин…
3. Саат 12.20 дан 15.15 ге чейин…
4. Саат 18.00 ден 21.00 ге чейин…
5. Саат 22.00 ден 23.40 га чейин…

Саат канчада? деген суроого төмөнкүчө жоок беребиз.
To the question, what time is it now, we answer as follows.

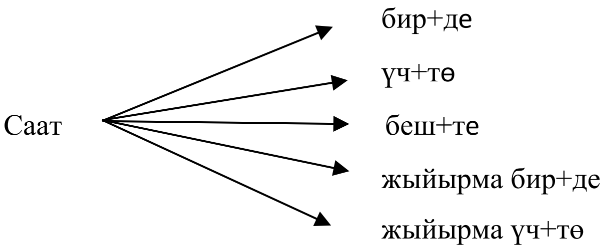

5-көнүгүү. Суроолорго жооп бергиле.
Exercise 5. Answer the questions.

Сен саат канчада турасың? ________________________________.

Балдар саат ________ ойношот.

Студент телевизорду саат канчада көрүп жатат (watching)?
____.

– Сен саат канчада китепканага барасың?
– Мен китепканага саат _______ барам.
– Ведант КРСУдан канчада келет?
– Ведант КРСУдан _______ келет.

6-көнүгүү. Ирети менен сүйлөм түзгүлө.
Exercise 6. Arrange the words into a sentence.

1. Башталат, биздин, саат, сегизде сабактар.
2. Футбол, менен, достор, ойнойбуз.
3. Кечээ, сүйлөштум, менен, телефондо, үй-бүлөөм.
4. Күн, чалды, эки, телефон, эжем, мурун.
5. Күн, көрдүк, жума, кызыктуу, абдан, фильм.

АПТА КҮНДӨРҮ
WEEKDAY

Апта күндөрүнүн айтылышын жаттагыла.
Remember the pronunciation of the days of the week.

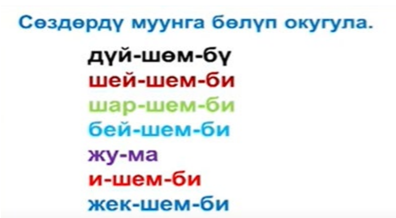

Кечээ – бүгүн –
эртең – мурда күнү –
бүрсүгүнү – эки күндөн кийин –
бир жумадан кийин – төрт күндөн кийин –

7-көнүгүү. Таблицаны толтургула.

Кечээ	Бүгүн	Эртең
	Дүйшөмбү	
	Шейшемби	
	Шаршемби	
	Бейшемби	
	Жума	
	Ишемби	
	Жекшемби	

8-көнүгүү. Сүйлөмдөрдү толуктагыла.
Exercise 8. Complete the sentences.

1. Айдай ____________ күнү базарга барат.
2. Биз ишембиде _______________ барабыз.
3. ______________________ күнү китепкана иштебейт.
4. ________________ күн абдан жылуу болот.
5. _________________ күнү кечинде киного барабыз.
6. _________________ спорт менен машыгуу ден-соолукка пайдалуу.

17-САБАК
БУЙРУКТУ БИЛДИРГЕН СӨЗДӨР
THE IMPERATIVE VERBS

УЧУР ЧАК, АНЫН ТЕРС ФОРМАСЫ
THE PRESENT TENSE, ITS NEGATIVE FORM

АЗЫК-ТҮЛҮК ДҮКӨНҮНДӨ
AT THE GROCERY STORE

Буйрук иретиндеги кыймыл-аракетти билдирген сөздөрдү жаттагыла.

Memorize the following Imperative Verbs.

Жекелик	**Көптүк түрдө**	Imperative verbs
Жаз	жазгыла	write
көчүр	көчүргүлө	copy
көчүрүп жаз	көчүрүп жазгыла	copy and write
отур	отургула	sit down
тур	тургула	stand up
оку	окугула	read
котор	которгула	translate
ойно	ойногула	play
күл	күлгүлө	smile
жап	жапкыла	close/turn off
ач	ачкыла	open/ turn on
кир	киргиле	come in
кел	келгиле	come
чык	чыккыла	get out/go out
сүйлө	сүйлөгүлө	speak

айт	айткыла	say
көр	көргүлө	see
кийин	кийингиле	get dressed
чечин	чечингиле	take off
тазала	тазалагыла	clean up
кайтала	кайталагыла	repeat
жатта	жаттагыла	memorize
эсте	эстегиле	remember
жуу	жуугула	wash
жуун	жуунгула	bath/take a shower
же	жегиле	eat
ич	ичкиле	drink
ук	уккула	listen
тамактан	тамактангыла	have a lunch/dinner
ойгон	ойгонгула	wake up
ал	алгыла	take
ырда	ырдагыла	sing
кой	койгула	put
укта	уктагыла	sleep
төлө	төлөгүлө	pay
төлөп кой	төлөп койгула	pay off
келип тур	келип тургула	come again
этият бол	этият болгула	be careful

1-көнүгүү. Жактарды туура окугула.
Exercise 1. Read the entities correctly.

Сен
Сиз
Ал

эликти **атпа** + -гын -ныз -сын

Силер
Сиздер
Алар

китеп **оку** + -гула -нуздар -шсун

Силер
Сиздер
Алар

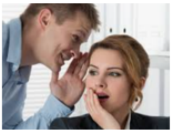

ушак **айтпа** + -гыла -ныздар -шсын

Силер
Сиздер
Алар

убакытты **үнөмдө** + -гүлө -нүздөр -шсүн

УЧУР ЧАК, АНЫН ТЕРС ФОРМАСЫ
THE PRESENT TENSE, ITS NEGATIVE FORM

Учур чак кыймыл-аракеттин сүйлөп жаткан учурда болуп жаткандыгын билдирип, **эмне кылып жатат?** деген суроолорго жооп берет. Учур чак 4 жардамчы этиш сөздөр менен жасалат. Алар: **жат, отур, тур, жүр.**

The Present Tense indicates an action taking place in moment of speech. The present tense is formed with 4 auxiliaries. They are: жат, отур, тур, жүр.

The Present Tense: Answer the questions What is he/she/it doing? or What has been happening/doing?

Оку+**п**	+	**жат**+а+м
Жаз+**ып**	+	**отур**+а+сың
Котор+**уп**	+	**жат**+а+м
Сүйлө+**п**	+	**жат**+а+м
Ыйла+**п**	+	**отур**+а+сың
Ойно+**п**	+	**жүр** +ө+т

Учур чак	The Present Tense
Жазып отурам	I am writing
Сүзүп жатам	I'm swimming
Бийлеп жатасың	You are dancing
Ойноп жүрүшөт	They are playing
Ырдап жатабыз	We are singing
Сүрөт тартып жатасыз	You are painting
Театрга бара жатасыңар	You are going to the theater
Биз күлүп жатабыз	We are laughing
Алар келе жатышат	They are coming
Лекция угуп жатабыз	We are listening to a lecture
Доктур дарылап жатат	The doctor is treating

2-көнүгүү. Төмөнкү сүйлөмдү окугула.
Exercise 2. Read the following sentences.

1. Бүгүн кар жаап жатат.
   It is snowing today.

2. Мен досумду кампустун жанында күтүп жатам.
   I am waiting for my friend near the campus.

3. Прия үй тапшырмасын аткарып жатат.
   Pria is doing her homework.

4. КРСУда азыр тогуз миң студент билим алып жатат.
   Currently nine thousand students are studying at KRSU.

5. Кыргызстандын экономикасы күндөн күнгө өсүп жатат.
   The economy of Kyrgyzstan has been growing day by day.

Учур чактын терс формасы төмөнкүдөй өзгөрөт:
The negative form of the present tense changes as follows:

-ба	**-бе**	**-бо**	**-бө**
-па	**-пе**	**-по**	**-пө**

Оку+**ба**+й + жат+а+м

Жаз+**ба**+й + отур+а+м

3-көнүгүү. Төмөнкү сүйлөмдү кыргыз тилине которгула.
Exercise 3. Translate the following sentence into Kyrgyz.

1. I'm reading.
2. My friend is writing.
3. Rtudga is singing.
4. Students are listening to lectures.
5. Aigul is watching TV.

4-көнүгүү. Төмөнкү сүрөттөргө карап сүйлөм түзгүлө жана суроо бергиле
Exercise 4. Look at the pictures below, make sentences and ask questions.

5-көнүгүү. Диалогду окугула жана суроолорго жооп бергиле.

Exercise 5. Read the dialogue and answer the questions.

АЗЫК-ТҮЛҮК ДҮКӨНҮНДӨ

AT THE GROCERY STORE

– Саламатсызбы? Кош келиңиз.	– Hello? Welcome.
– Саламатчылык. Сүт азыктары жана мөмө-жемиштер кайсы тарапта?	– Hello. Which side is dairy and fruits?
– Түз барып, солго бурулуңуз.	– Go straight please and turn left.
– Эт азыктары барбы?	– Are there meat products?
– Ооба, бар. Тоок эти, уй эти жана балыктар бар.	– Yes, there is. There is chicken, beef and fish.
– Ыракмат. Алып келейин.	– Thank you. Let me bring it.
– Эмне алдыңыз?	– What did you get?
– Нан, сүт, айран, туз, шекер, тоок этин, 10 жумуртка, жарым килограмм пияз, сабиз, кызылча, мөмө-жемиштерден алма, өрүк алдым.	– I took bread, milk, kefir, salt, sugar, chicken meat, 10 eggs, half a kilo of onions, carrots, beets, apples and apricots.
– Тооктун эти канча турат?	– How much does the chicken cost?
– Килограммы 400 сом.	– 400 soms per kilo.
– Баары 1050 сом болду. Карта менен төлөйсүзбү?	– Total 1050 soms. Do you pay by card?
– Жок, накталай төлөйм.	– No, I will pay in cash.
– Келип туруңуз.	– Come again.
– Албетте, келем.	– Of course, I will come.

Суроолорго жооп бергиле.
Answer the questions.

1. Сүйлөшүү кайда өтүп жатат?
2. Сүт азыктары кайсы тарапта?
3. Дүкөндө эмнелер бар?
4. Кандай эт азыктары бар?
5. Дүкөндөн кандай жашылча-жемиштерди сатып алды?
6. Тоок этинин килосу канча?
7. Кардар канча сом төлөдү?

6-көнүгүү. Текстти окугула жана суроолорго жооп бергиле.
Exercise 6. Read the text and answer the questions.

КЕЧКИ ТАМАК ДАРДОО
PREPARATION OF DINNER

Менин атым Айдай. Бүгүн Урмат досум менен азык-түлүк дүкөнүнө бардык. Бир жумалык азык-түлүк сатып алдык. Азыр биз кечки тамак үчүн шорпо жана салат **даярдап жатабыз.** Урмат жашылчалардан: сабиз, картошка, помидор, пияз, сарымсак жана калемпир **тазалап жатат.** Азыр мен казанга бир аз май куюп, пиязды, этти жана жашылча-ларды кууруп жатам. Андан кийин 1,5 литр суу куям. Мен шорпого жыпар жыттуу заттарды кошпойм. Шорпо 1 саатта даяр болот. Биз жашылчалардан салат **даярдап жатабыз.** Кечки тамагыбыз абдан даамдуу болду.	My name is Aidai. Today I went to the grocery store with my friend Urmat. We bought groceries for the week. Now we **are preparing** soup and salad for dinner. Urmat **is washing** vegetables: carrots, potatoes, tomatoes, onions, garlic and peppers. Now I am **putting** some oil in the pot and **frying** the onions, meat and greens. Then I pour 1.5 liters of water. I am not adding spices to the soup. Soup will be ready in 1 hour. We **are preparing** a green salad. Our dinner was delicious.

Суроолорго жооп бергиле.
Answer the questions.

1. Айдай азыктарды кайдан алды?
2. Айдай азык-түлүк дүкөнүнө ким менен барды?
3. Кечки тамакка эмне жасап жатат?
4. Тамакка кайсы азыктарды кошуп жатат?
5. Шорпого жыпар жыттуу заттарды кошобу?
6. Кечки тамакка салат даярдадыбы?

7-көнүгүү. Ирети менен сүйлөм түзгүлө.
Exercise 7. Arrange the words into a sentence.

1. Жасап жатат, түшкү, апам, ашканада.
2. Группалаштар, ойноп жатабыз, менен, волейбол.
3. Сүйлөшүп жатам, азыр, менен, эжем, телефондо.
4. Которуу, китеп, эмес, оңой.
5. Билим, алып жатат, уулу, анын, Италияда.
6. Атам, мөмө-жемиш, сатып алып жатат, базарда.

18-САБАК
КЕЛЕР ЧАК, АНЫН ТЕРС ФОРМАСЫ
FUTURE TENSE. THE NEGATIVE FORM

МАЙРАМДАР
CELEBRATIONS

Келер чак келечекте боло турган иш-аракетти билдирет. Этиштин бул формасы уңгуга **-а** мүчөсүнүн жана таандык мүчөлөрдун кошулуусу аркылуу түзүлөт.

The future tense is formed by adding to the root of the participial affix **-a** and personal affixes predicates.

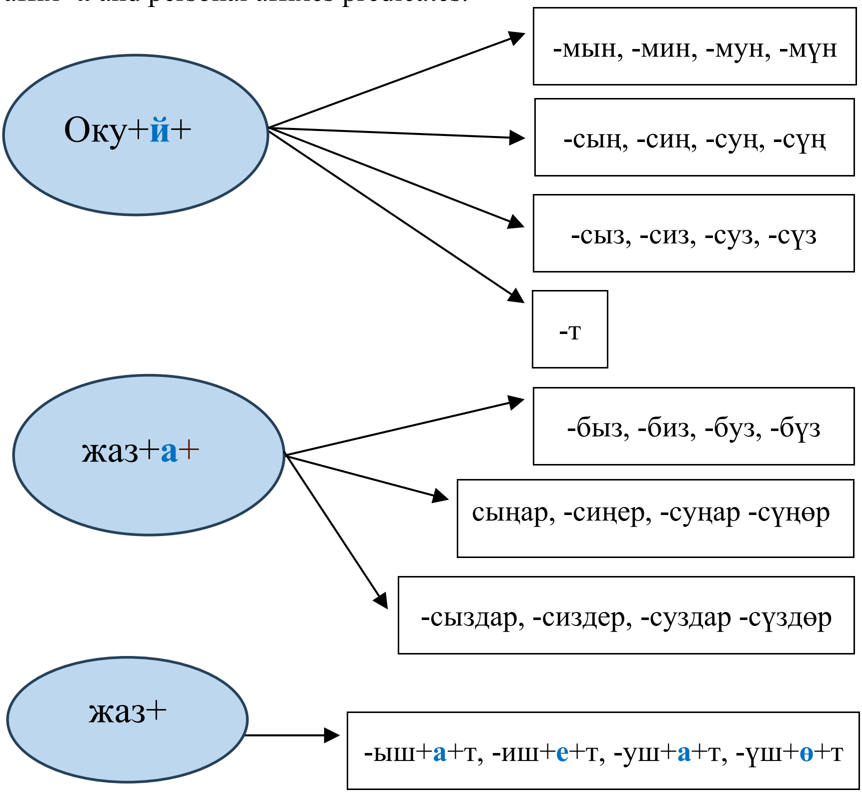

Келер чак	Future tense
Болот	Will be
жылмаят	He/She will smile
сызабыз	We will draw
отурат	He/She will seat
капа болот	He/She will be sad
кубанабыз	We will happy
жактырам	I will like
эс алам	I will rest
кууруйм	I will roast
тигем	I will sew
токуйбуз	Will will knit

Келер чактын терс формасы төмөнкүдөй өзгөрөт.

-ба+й	**-бе+й**	**-бо+й**	**-бө+й**
-па+й	**-пе+й**	**-по+й**	**-пө+й**

көр+**бө**+й+м

сүйлө+**бө**+й+м

ук+па+йм

1-көнүгүү. Берилген этиштердин терс формасын жазгыла.
Exercise 1. Write the negative form of the given verbs.

Окуйм
Көрөсүң
Карайсыз
Жуунат
Келебиз
Ырдайсыңар
Кечигесиздер
Бийлешет

Сөздөрдү жаттагыла.

Туулган күн	birthday
майрам	celebration
болот	will be,
туугандар	relatives
конок	guest
куттукташат	will congratulate
менен	with
бирге	together
уйдун эти	beaf
боорсок	Kyrgyz bread
нан	bread
май	oil
таттуу	sweet
даамдуу	delicious
тамак	cuisine
даярдайбыз	we will
улуттук	national
беш бармак	kyrgyz national cuisine
үчүн	for
кайнатабыз	we will boil
туурайбыз	we will chop
кесилген камыр	noodles,
кошобуз	we will add
каалоолор	wishes

2-көнүгүү. Текстти окугула жана суроолорго жооп бергиле.
Exercise 2. Read the text and answer the questions.

КОНОК ТОСУУ
RECEPTION OF GUESTS

Бүгүн менин атамдын туулган күнү. Ошондуктан биздин үйдө бүгүн майрам болот. Кечинде үйгө туугандарыбыз конокко келишет. Атамды туулган күнү менен куттукташат. Атам, апам менен бирге базарга барабыз. Базардан уйдун этин, боорсок, нан, май, таттууларды, жашылча, мөмөжемиштерди сатып алабыз. Конокторго салаттын түрлөрүн, даамдуу тамактарды даярдайбыз. Улуттук тамагыбыз беш бармак үчүн уйдун этин кайнатабыз, андан кийин этти майда туурайбыз. Этке пияз жана кесилген камыр кошобуз. Беш бармак – абдан даамдуу тамак. Коноктор атама жакшы каалоолорун айтышат.	Today is my father's birthday. Therefore, today we have a celebration in our house. Our relatives will come to our house this evening. They will congratulate my father on his birthday. We will go to the market with my father and mother. We will buy beef, boorsok, bread, oil, sweets, vegetables, and fruit from the market. We prepare a variety of salads and delicious dishes for guests. For our national dish, beshbarmak, we will boil beef then chop the meat into small pieces. Then we will add onion and noodles to the meat. Beshbarmak is a very delicious dish. Guests will wish my father all the best.

Суроолорго жооп бергиле.
Answer the questions.

1. Бүгүн кимдин туулган күнү?
2. Үйгө кимдер келишет?
3. Конокторго кандай даярданышат?
4. Базардан эмнелерди алышат?
5. Кандай тамактарды жасашат?
6. Беш бармак кандай жасалат?

3-көнүгүү. Текстти окугула жана суроолорго жооп бергиле.
Exercise 3. Read the text and answer the questions.

Кыргызстандагы майрамдар	Holidays in Kyrgyzstan
Кыргызстанда **1-Январь** – Жаңы жыл, **23-Февраль** – Кызыл Армиянын күнү, **1-Сентябрь** – Билим күнү, **8-Март** – Аялдардын майрамы, **21-Март** – Нооруз майрамы, **7-Апрель** – Элдик революция күнү, **5-Май** – Конституция күнү, **9-Май** – Жеңиш күнү жана **31-Август** – Эгемендүүлүк күнү белгиленет.	In Kyrgyzstan, **January 1** – New Year, **February 23** – Red Army Day, **September 1** – Education Day, **March 8** – Women's Day, **March 21** – Nooruz, **April 7** – People's Revolution Day, **May 5** – Constitution Day, May 9 – Victory Day and **August 31** is Independence Day.
1-Сентябрь – Билим күнү окуучулар, студенттер окууга келишет. Бул күнү эс албайбыз.	September 1 - Education Day, pupils and students start to study. We do not rest on this day.
Жаңы жылда жыл сайын борбордук Ала-Тоо аянтында балаты коомдолот. Жаштар аянтка барышат. Мен быйыл аянтка барбайм, себеби Жаңы жыл майрамын Ысык-Көлдө тосом.	Every year in the New Year, a Christmas tree is decorated in the central Ala Too square. Young people go to the square. I will not go to the square this year. The reason is that I spend the New Year holiday in Issyk-Kul.
Жеңиш күнүндө борбордук аянтта парад өткөрүлөт. Согуш ардагерлерине белектерди беребиз.	On Victory Day, a parade will be held in the central square. We give gifts to war veterans.
Мага Нооруз майрамы жагат. Анткени баары сүмөлөк даярдашат. Бири-биринин үйүнө конок болушат. Нооруз – мусулмандардын майрамы.	I love the holiday of Nooruz because everyone prepares sumolok. They are guests at each other's houses. Nooruz is a Muslim holiday. In Nooruz, we

Ноорузда кой союп, улуттук тамактарды (беш бармак, быжы, палоо, куурдак, манты, боорсок) жасайбыз. Турак-жайларды арча менен аластайбыз.	slaughter sheep and cook national dishes (besh barmak, byzhy, plov, kuurdak, manty, boorsok). We decorate the houses with juniper.
Мен ар бир майрам күнү ата-энемди куттуктайм. Менин атам-согуш ардагери. Ал эрдиги үчүн төш белги менен сыйланган.	I congratulate my parents on every holiday. My father is a war veteran. He was awarded a bravery badge.

4-көнүгүү. Текстти окугула жана суроолорго жооп бергиле.
Exercise 4. Read the text and answer the questions.

1. Билим күнүндө окуучулар эмне кылышат?
2. Жаңы жылда жаштар эмне кылышат?
3. Бул күнү эмне кылбайбыз?
4. Жаңы жылда эмне болот?
5. Жаңы жылда эмне кыласың?
6. Нооруз майрамын кантип майрамдашат?

5-көнүгүү. Келгиле сүйлөшөлү.
Exercise 5. Let's talk.

1. Индияда кандай майрамдар бар?
2. Улуттук майрамдарды айтып бергиле?
3. Кайсы майрам сизге көбүрөөк жагат?
4. Индияда улуттук тамактардын кандай түрлөрү бар?
5. Майрамда кандай тамактарды жасашат?

19-20-САБАК
АЙКЫН ЖАНА АДАТ ӨТКӨН ЧАК, АЛАРДЫН ТЕРС ФОРМАЛАРЫ.
THE PAST SIMPLE AND PAST CONTINUOUS TENSE, THEIR NEGATIVE FORMS

МЕН ОКУГАН КРСУ
THE KRSU WHERE I STUDIED

БАЛАЛЫК ЧАГЫМ
CHILDHOOD

Айкын өткөн чак кыймыл-аракеттин учурда болуп өткөнүн билдирет жана эмне кылды? деген суроолорго жооп берет. Past Simple Tense used to express an action already completed or occurred in the past at a certain moment.

-ды (-ди, -ду, -ды);
-ты (-ти, -ту, -ту

Айкын өткөн чак	Simple Past Tense
Кел+**ди**+м	I came
Сура+**ды**+ң	You asked
Жооп бер+**ди**+ңиз	You answered
Ойгон+**ду**	He/she woke up
Ойлон+**ду**+к	We thought
Укта+**ды**+ңыз	You slept
Машык+**ты**+ңар	You trained
Кыйкыр+**ыш**+ты	They shouted

Мен ойно+ду+м	I played
Сен ойно+ду+ң	You played
Сиз ойно+ду+нуз	You played
Ал ойно+ду	He/She played
Биз ойно+ду+к	We played
Силер ойно+ду+ңар	You played
Сиздер ойно+ду+ңуздар	You played
Алар ойно+ш+ту	They played

Мен жаз+ды+м	I played
Сен жаз+ды+ң	You played
Сиз жаз+ды+ңыз	You played
Ал жаз+ды	He/She played
Биз жаз+ды+к	We played
Силер жаз+ды+ңар	You played
Сиздер жаз+ды+ңыздар	You played
Алар жаз+ыш+ты	They wrote

Айкын өткөн чактын терс формасы төмөнкүдөй өзгөрөт:
The negative form of the Past Simple Tense changes as follows:

-ба	**-бе**	**-бо**	**-бө**
-па	**-пе**	**-по**	**-пө**

Корк+**по**+дум

Жаз+**ба**+йм

Чурка+**ба**+дык

Колдон+**бо**+дум

МЕН ОКУГАН КРСУ	THE KRSU WHERE I STUDIED
Менин аты-жөнүм Ашымов Нуртай. Мен Кыргыз-Россия Славян университетинин медицина факультетин бүтүрдүм. Биздин университет 1993-жылы 9-сентябрда түзүлгөн. Университетти ачуу аземине Кыргызстан жана Россия мамлекетинин өкүлдөрү, дипломаттар, окутуучулар курамы жана ишкерлер катышышты. Бул жолугушууда эл аралык келишимге кол коюлду.	My name is Ashimov Nurtai. I studied at the Medical Faculty of the Kyrgyz-Russian Slavic University. Our university was founded on September 9, 1993. The government representatives of Kyrgyzstan and Russia, diplomats, scientists and businessmen took part in the opening ceremony of the university. During this meeting they signed an intergovernmental agreement.
Университетке алгач 1993-жылы 156 студент кабыл алынган. Анда жогорку квалификациялуу окутуучулар иштешет. Заманбап китепкана, окуу лабораториялары бар жана техникалык жабдуулар менен камсыздалган. Чет өлкөдөн келген студенттерге жатакана берилет. Университетте 8 факультет, 92 кафедра иштейт жана он миңдей студент окуйт.	In 1993, 156 students were admitted to the university. The university employs highly qualified teaching and scientific staff. A modern library and educational laboratories have been organized, technical equipment and the Internet have been provided. They have also been providing accommodation for international students. The university has 8 faculties, 92 departments and about ten thousand students.
2004-жылы Кыргыз Республикасынын Президентинин Жарлыгы менен университетке Россия Федерациясынын биринчи Президенти Б. Н. Ельциндин ысымы ыйгарылган.	In 2004, by Decree of the President of the Kyrgyz Republic, the university was named after the first President of the Russian Federation B. N. Yeltsin.

Азыркы учурда Кыргыз-Россия Славян университети Россиянын, Европанын жана Азиянын алдыңкы университеттери менен кызматташат. КРСУда илимий борборлор жана институттар, орто мектеп, көркөм сүрөт галереясы, тарых музейи, студенттик клубдар, окуу-методикалык бөлүм иштейт.	Currently, the Kyrgyz-Russian Slavic University cooperates with leading universities in Russia, Europe and Asia. KRSU has research centers and institutes, a secondary school, an art gallery, a historical museum, student clubs, and a cultural and methodological department.
КРСУда Индия, Белоруссия, Израил, Казакстан, Кытай, Пакистан, Өзбекстан, Түштүк Корея жана башка өлкөлөрдөн келген студенттер билим алышат.	Students from India, Belarus, Israel, Kazakhstan, China, Pakistan, Uzbekistan, South Korea and other countries study at KRSU.

Жаңы сөздөр	Vocabulary
Ачуу аземи	opening ceremony
ишкерлер	businessmen
түзүлгөн	founded
билим адамдары	scientists
катышкан	took part
жолугушуу	meeting
өкмөт	government
кол коюлган	signed
илимий кадрлар	scientific staff
заманбап	modern
китепкана	library
уюштурулган	organized
камсыздалган	provided
чет өлкөлүк	foreign
жарлык	decree
ыйгарылган	named after
кызматташат	cooperates
илимий борборлор	scientific centers

орто мектеп	high school
тарых музейи	history museum
жыл сайын	every year
жиберилет	will be sent
билим алышат	get education
мамлекеттик өкүлдөр	government representatives
эл аралык келишим	international agreement
жогорку квалификациялуу	highly qualified
окуу лабораториялары	educational laboratories
техникалык жабдуулар	technical equipment.

1-көнүгүү. Суроолорго жооп бергиле.
Exercise 1. Answer the questions.

1) Кыргыз-Россия Славян университети качан ачылган?
2) Ачуу аземине кимдер катышкан?
3) 1993-жылы кабыл алынган студенттердин саны канча эле?
4) Университет эмнелер менен камсыз болгон?
5) Университетте кандай кафедралар бар?
6) Университеттин китепканасы учурдун талабына жооп береби?
7) Университетте кайсы мамлекеттен келген студенттер окушат?

2-көнүгүү. Тексттеги маалыматтардын туура же ката экендигин белгилегиле.
Exercise 2. Mark whether the information in the text is true or false.

	Туура	Ката
Нуртай Кыргыз-Россия Славян университетинде окуйт.		
Ал экономика бөлүмүндө окуйт.		
Университет 1993-жылы 9-сентябрда түзүлгөн.		
Университетте китепкана, окуу лабораториялары уюштурулган.		
Университеттин кызматкерлери жана студенттери Индияга окууга жиберилет.		
КРСУда Россия жана башка өлкөлөрдөн келген студенттер билим алышат.		

АДАТ ӨТКӨН ЧАК, АЛАРДЫН ТЕРС ФОРМАЛАРЫ.
PAST CONTINUOUS TENSE, THEIR NEGATIVE FORMS.

Адат өткөн чак кайталанган кыймыл-аракетти билдирип, **эмне кылчу?** деген суроого жооп берет.
Past Continuous Tense indicates the action happened as a habit or was repeated several times.

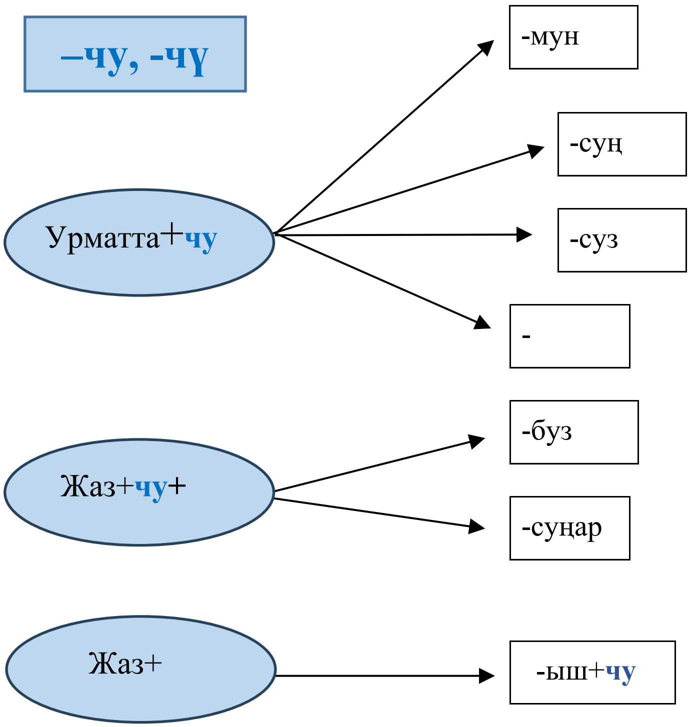

Айкын өткөн чак	Past Continuous Tense
Айдачумун	I was driving
Ойночубуз	We were playing
Колдончусуз	We were usering
Ойлончусуңар	You were thinking

Кийчүмүн	I was wearing
Окучусуң	You were studing
Барчумун	I was going
Сүйлөшчүмүн	I was talking
Укчусуз	You were listening
Кыялданчумун	I was dreaming
Сукtanчумун	I was admiring
Көрчүсүң	You was watching
Сыйлачусуң	You were respecting
Жыргачубуз	We were enjoying
Ырдачу	He/she was singing

Балалык чагым	My childhood
Менин атым Алина. Мен **балалык чагымды** көп **эстейм** жана сагынам. Балалык кезим Ысык-Көлдө өткөн. Ысык-Көл – Кыргызстандын **бермети**. Көлдө дайыма **асман** жарык, көл көк түстө болуп турчу. Жайында досторум менен көлгө түшчүбүз, **жээкте** чуркачубуз, топ ойночубуз. Жайында көлгө башка өлкөлөрдөн көп туристер келчү. Биздин үйүбүз көлдүн **жээгинде** жайгашкан. Жайында салкын, кышында жылуу болчу. Үйүбүздүн багында алма, алмурут, өрүк бар эле. Жайында каникул мезгилинде айылга чоң апама барчумун. Чоң апамдын үйүндө **кооз шырдактар**, **туш кийиз, жууркандар, оймолуу төшөктөр** көп болчу. Чоң апам мага ысык нан менен **каймак,** айран берчү.	My name is Alina. I **remember** and miss **my childhood** a lot. My childhood was spent in Issyk-Kul. Issyk-Kul is the pearl of Kyrgyzstan. The sky was always bright and the lake was blue. In the summer, my friends and I were swimming, running on the **beach**, and playing ball. In the summer, many tourists from other countries came to the lake. Our house is located **by the lake**. It was cool in the summer, warm in the winter. Our house had a garden with apples, pears. During the summer holidays, I visited my grandmother in the village. In my grandmother's house, there were many beautiful hand made wool rugs, **elaborately embroidered and hanging from the wall, blankets**, and **patterned beds**. My grandmother gave me hot bread, **cream** and kefir.

3-көнүгүү. Суроолорго жооп бергиле.

Exercise 3. Answer the questions.

1. Алинанын балалык чагы кайда өткөн?
2. Ал жайкы каникулда эмне кылчу?
3. Анын үйү кайда жайгашкан?
4. Алинанын үйүн сүрөттөп бер?
5. Жайкы каникулда кимге барчу?
6. Чоң энеси ага эмне берчү?

Жаңы сөздөр Vacabulary

Балалык чак	childhood
сагынам	I miss
эстейм	remember
жээк	beach
килем	carpet
бермет	pearl
жарык	bright
бас	walk
шырдак	hand made wool rug
жууркандар	blankets
каймак	cream
туш кийиз	elaborately embroidered wall hanging
иликтедик	researched

4-көнүгүү. Тексттеги маалыматтардын туура же ката экендигин белгилегиле.
Exercise 4. Mark whether the information in the text is true or false.

		Туура	Ката
1.	Алинанын балалык чагы Ысык-Көлдө өттү.		
2.	Ал балалык чагын эстебейт.		
3.	Жайында ал достору менен көлгө түштү.		
4.	Ал каникул мезгилинде айылга чоң апасына барды.		
5.	Чоң апамдын үйүндө кооз шырдактар бар.		
6.	Чоң апасы Алинага ысык нан менен сүт берди.		

5-көнүгүү. Суроолорго жооп бергиле.
Exercise 5. Answer the questions.

1. Сенин балалык кезиң кандай өттү?
2. Бала кезде каникулду кандай өткөрчүсүң?
3. Балалык кезинде кайсы спорт менен машыкчусуң?
4. Бала кезде көп балмуздак жедиңби?
5. Жайкы каникулда сууга сүздүңбү?
6. Шахмат ойночусуңбу?
7. Кандай фильмдерди жакшы көрчүсүң?

АДАТ ӨТКӨН ЧАКТЫН ТЕРС ФОРМАЛАРЫ.
THE NEGATIVE FORMS OF THE PAST CONTINUOUS TENSE

Адат өткөн чактын терс формасы төмөнкүдөй өзгөрөт:
The negative forms of the Past Continuous Tense changes as follow:

-чу эмес	**-ба, -бе, -бо, -бө+чу (-чү)**
-чү эмес	**-па, -пе, -по, -пө+чу (-чү)**

Бар+**чу**+ + **эмес**+мин

Оку+**чу**+ + **эмес**+сиң

Жаз+**чу**+ + **эмес**+пиз

Көнүгүү 6. Берилген этиштердин терс формасын жазгыла.
Exercise 6. Write the negative form of the given verbs.

Котор –	ойно –	көр –
кел –	тамактан –	сагын –
жуу –	жатта –	жылмай –
ойлон –	ич –	суктан –

7-көнүгүү. Төмөндөгү этиштерди колдонуп сүйлөм түзгүлө.
Exercise 7. Make sentences using the verbs below.

Жаздык, ал, котором, иштешет, оку, иликтедик, уюштур, даярдан, белгиле, сүйлөм түз, алмаштыр, барабыз, күтөбүз, жашайм, окуйм, келбейсиң, кетпейсиң, келет, кетет, жардам берет, эс алышат, жазасыңар, иштешпейт, көрөсүңөр.

21-САБАК
КЕСИПТИ БИЛДИРГЕН СӨЗДӨР
WORDS DENOTING A PROFESSION

АР БИР КЕСИП АРДАКТУУ
EVERY PROFESSION IS HONORABLE

Кесипти билдирүүчү **-чы, -поз, -кер** мүчөлөрү уланган зат атоочтор.

Affixes that indicates profession/occupation are **-чы, -поз, -кер.**

Кесиптер	Professions
Айдоо**чу**	Driver
ашпозчу	cheif
котормочу	translator
бий**чи**	dancer
тикмечи	tailor
окутуучу	teacher
кызмат**кер**	employee
илим**поз**	scientist
уюштуруучу	organizer
доктур	doctor
сүрөтчү	artist
ыр**чы**	singer
жазуу**чу**	writer
машыктыруучу	coach

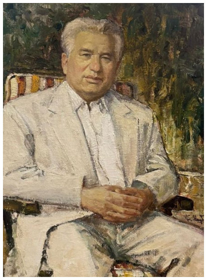

Таланттуу дирижёр Атактуу жазуучу

Мыкты хирург Болочок доктурлар

1-көнүгүү. Диалогду окугула.
Exercise 1. Read the dialogue.

КЕСИП ЖӨНҮНДӨ МАЕК
CONVERSATION ABOUT PROFESSION

– Салам Нурсултан? – Салам Раджа. – Сен кайсы университетте окуйсуң? – Мен КРСУда медициналык факультетте окуйм. – А сенчи? – Мен КРСУда эл аралык мамилелер факультетинде окуйм.	– Hello Nursultan? – Hello Raja. – In which university do you study? – I study at the Faculty of Medicine at KRSU. – How about you? – I study at the Faculty of International Relations at KRSU.

– Келечекте кайсы бөлүмдү тандагың келет?	– Which brunch do you want to choose in the future?
– Мен келечекте педиатр болгум келет.	– I want to become a pediatrician in the future.
– Абдан жакшы. А мен дипломат болууну каалайм.	– So awesome. I want to be a diplomat.
– Эмнеге медицина факультетин тандадың?	– Why did you choose the medical faculty?
– Себеби менин ата-энем доктурлар. Агам хирург. Доктурлук кесипти сүйөм. Келечекте доктур болуп элиме кызмат кылсам деп ойлойм.	– Because my parents are doctors. My brother is a surgeon. I'd love to be doctor. I want to be a doctor and serve my people in the future.
– Абдан сонун. Тилеген максатыңа жет.	– So awesome. Achieve your desired goal.
– Рахмат.	– Thank you.

2-көнүгүү. Суроолорго жооп бергиле.
Exercise 2. Answer the questions.

1. Раджа менен Нурсултан кайсы университетте окушат?
2. Раджа кайсы факультеттин студенти?
3. Ал эмне үчүн медициналык факультетти тандаган?
4. Нурсултан кайсы факультетте окуйт?
5. Ал келечекте ким болгусу келет?

3-көнүгүү. Текстти окугула жана суроолорго жооп бергиле.
Exercise 3. Read the text. Answer the questions.

АР БИР КЕСИП АРДАКТУУ
EVERY PROFESSION IS HONORABLE

Дүйнө жүзүндө көптөгөн кесиптер бар. Алардын ар бири ардактуу. Окмуштуулар дүйнө жүзүндө 40 миңге жакын кесип	There are many professions in the world. Each of them is honorable and important. Scienti-sts say that there are about

бар дешет. Кыргызстанда 10 миңге жакын кесип бар. Мугалим, дарыгер, ашпозчу, сатуучу, инженер, айдоочу, саанчы, учкуч, куруучу, өрт өчүргүч, почточу, кийим тигүүчү жана башка кесиптер. Мугалимдер балдарга билим, тарбия берет. Доктурлар – биздин ден соолугубуздун сакчылары. Куруучу жолдорду, көпүрө жана бийик үйлөрдү курат. Тартип сакчысы биздин коопсуздугубузду коргойт. Ашпозчу бизге даамдуу тамактарды жасайт. Учурда маалыматтык технологиянын өнүгүүсү менен жаңы кесиптер пайда болду. Алар: копирайтер, веб-дизайнер, IT-технологдор.	40,000 professions in the world. There are about ten thousand professions in Kyrgyzstan, and each of them is unique. We know teachers, doctors, cooks, salesmen, engineers, drivers, milkmen, pilots, builders, firefighters, postmen, tailors and other professions. Teachers teach and educate children. Doctors are the guardians of our health. A construction worker builds roads, bridges and high-rise buildings. The security guard protects our safety. The chef prepares delicious dishes for us. Currently, with the development of information technology, new professsions have appeared: copywriter, web designer.

Жаңы сөздөр Vacabulary

Кесип	Profession
ардактуу	Honorable
маанилүү	important
илимпоз	scientists
ашпозчу	cheif
сатуучу	salesmen
инженер	engineers
айдоочу	drivers
саанчы	milkmen
учкуч	pilots
куруучу	builders
өрт өчүргүч	firefighters
почточу	postmen

кийим тигүүчү	tailors
өстүрөт	grow
ден-соолук	health
сакчы	guardian
курат	will build
жасайт	protect will make
учурда	will make
почточу	currently

4-көнүгүү. Суроолорго жооп бергиле.

Exercise 4. Answer the questions.

1. Окмуштуулар дүйнө жүзүндө канча кесип бар дешет?
2. Доктурлук кандай кесип?
3. Учурда кандай жаңы кесиптер бар?
4. Кайсы кесип маанилүү?
5. Силердин өлкөдө кандай кесиптер бар?
6. Дыйкандар эмне кылат?
7. Мугалимдик кесип пайдалуубу?

5-көнүгүү. Маалыматтын кимге таандык экендигин белгилегиле.

Exercise 5. Find please the matches.

	котормочу	жазуучу	айдоочу	куруучу	сүрөтчү	тарбиячы
Сүрөт тартат.						
Балдарга тарбия берет.						
Үйлөрдү курат						
Которот.						
Машине айдайт.						
Чыгарма жазат.						

22-САБАК

ШАРТТЫ БИЛДИРГЕН СӨЗДӨР
WORDS THAT DESCRIBE THE CONDITION

УЛУТТУК ОЮНДАР
NATIONAL GAMES

БЕЛГИЛҮҮ КЫРГЫЗ СПОРТЧУЛАРЫ
FAMOUS KYRGYZ ATHLETES

Кыргыз тилинде шартты билдирген **-са** мүчөсү этиш сөздөргө уланат.
Affix **-са** indicates conditions (conditional subjunctive).

Бар
Кел
Оку

\+ **-са, -се, -со, -сө** +

-м
-ң
-ңыз
ø

-к
-ңар
-ңыздар
-ышса
-к

Мен шаарга кел+**се**+м, сен жок экенсиң.	When I came to town, you weren't there
Сиз кел+**се**+ңиз мен да барам.	If you come I will come too
Таза аба жуткуң кел+**се**, эрте тур	Get up early if you want fresh air
Таза өмүр сүргүң кел+**се**, эмгек кыл.	If you want to live a pure life, work hard.

	Жактар	**Этиш**	
	1-жак **Мен** First-person pronoun	жең+се+**м**	If I will win
Жекелик сан **Singular**	2- жак **Сен** Second-person pronoun	жең+се+**ң**	If you will win
	2- жак **Сиз** Second-person pronoun Polite	жең+се+**ңиз**	If you will win
	3-жак **Ал** third-person pronoun	жең+се	If he/she will win
	1-жак **Биз** First-person pronoun	жең+се+**к**	**If we** will win
	2- жак **Силер** Second-person pronoun	жең+се+**ңер**	**If you** will win
Көптүк сан **Plural**	2- жак **Сиздер** Second-person pronoun Polite	жең+се+**ңиздер**	**If you** will win
	3-жак **Алар** third-person pronoun	жең+иш+се	If **they** will win

	Жактар	**Этиш**	
	1-жак **Мен** First-person pronoun	бар + са+**м**	If I will go
Жекелик сан **Singular**	2- жак **Сен** Second-person pronoun	бар +са +**ң**	If you will go

	2- жак **Сиз** Second-person pronoun	бар +**са+ныз**	**If** you will go
	3-жак **Ал** third-person pronoun	бар +**са**	**If** he/she will go
	1-жак **Биз** First-person pronoun	бар +**са**+к	**If** we will go
Көптүк сан **Plural**	2- жак **Силер** Second-person pronoun	бар +**са**+нар	**If** you will go
	2- жак **Сиздер** Second-person pronoun	бар + **са** +ныздар	**If** you will go
	3-жак **Алар** third-person pronoun	бар +ыш+**са**	**If** Ithey will go

1-көнүгүү. Төмөнкү сөздөргө -са мүчөсүн улап жазгыла жана которгула.

Exercise 1. Add conditional affix -са to the following verbs and translate.

Мен оку...	Ал жаз...	Сиз бер...	Сен жатта...
Биз бар...	Силер үйрөн...	Сиздер көр...	Алар иште...
Мен корк...	Ал суктан...	Сиз ойлон...	Сен кет...
Биз күл...	Силер үйлөн...	Сиздер дарыла...	Алар ойно...
Мен изилде...	Ал ойгон...	Сиз тапшыр...	Сен кой...
Биз бил...	Силер жылмай...	Сиздер кир...	Алар же...

2-көнүгүү. Төмөнкү сүйлөмдөрдү англисчеге которгула.
Exercise 2. Translate the following sentences into English.

1. Тазалыкты сактасаң оорубайсың.
2. Сен таза болсоң, мен таза болсом, коом да таза болот.
3. Ким көп окуса, көптү билет.
4. Кар кетип жаз келсе, өрүк гүлдөйт.
5. Гүл өссө, жердин көркү ачылат.

Кыргызстандын белгилүү спортчулары

Акжол Махмудов – грек-рим күрөшүнүн жеңүүчүсү

Мунарбек Сейитбеков – бокс боюнча жеңүүчү

Айсулуу Тыныбекова – эркин күрөш боюнча дүйнөнүн үч жолку чемпиону

Мээрим Жуманазарова – эркин күрөш боюнча дүйнөнүн чемпиону

МЕН СҮЙГӨН СПОРТ	MY FAVORITE SPORT
Менин атым Айсулуу Тыныбекова. Мен сүйгөн спорт – күрөш. Мен бала кезимден күрөш менен машыгам. Азыр эркин күрөш боюнча дүйнөнүн үч жолку жана Азиянын беш жолку чемпиону, Дүйнө кубогунун жана ар кандай эл аралык мелдештердин жеңүүчүсүмүн. Күрөш – кыргыз элинин улуттук оюну. Көбүнчө эл чогулган той-тамашада, ар кандай жыйында балбан күрөш уюштурулат. Күрөштө жеңген балбандарга байге берилген. Кыргыз эли эзелтеден эле балбандарды даңазалап, бул оюнду муундан муунга өткөрүшкөн. Мисалы, азыр Каба уулу Кожомкулду Кыргызстанда жашагандар гана эмес, башка өлкө элдери да билет. Анын атын сыймыктануу менен аташат, кыргыз спортунун сыймыгы катары баалашат. Күрөш оюну көк майданда, мектептин спорт залында атайы матрас төшөлүп, үстүнө килем салынган жумшак жерде ойнолот. Оюнга 7–17 жаштагы жана 20–25 курактагы эркек балдар катышат. Оюнчулар жашына, салмагына, күчүнө жараша топтолот. Күрөш 10–15 минутага созулат. Күрөштө жеңген оюнчуга 1 упай берилет. Оюндун акырында кайсы жааттын упайы көп болсо, ошол жаат утат.	My name is Aisuluu Tynybekova. My favorite sport is wrestling. I have been wrestling since childhood. Now I am a three-time world champion in freestyle wrestling and a five-time Asian champion, a World Cup winner, and a winner of various international competitions. Wrestling is the national sport of the Kyrgyz people. Both young and old people took part in the struggle. The wrestlers fought in various gatherings, often in front of crowds of people. Prizes were awarded to the wrestlers who won the bout. From time immemorial, the Kyrgyz people glorified wrestlers and passed their name on from generation to generation. For example, now Kaba uulu Kozhomkul is known not only by residents of Kyrgyzstan, but by the whole world. His name is mentioned with pride and is considered the sporting pride of the Kyrgyz people. The wrestling game is played on a green field, in the school gym, or on a soft carpeted surface. 20–25 boys aged 7–17 take part in the game. Players are grouped by age, weight and strength. The fight lasts 10–15 minutes. The player who wins the battle is awarded 1 point. At the end of the game, the team with the most points wins.

Жаңы сөздөр Vacabulary

Күрөш	Wrestling
машыгат	train
жеңүүчү	winner
сүйүктүү	favorite
үч жолку	three-time
оюн	game
байге	prize
балбан	a wrestler
даңазалаган	glorified
баалашат	appreciate
сыймык	pride
упай	points
берилет	will be given
утат	will win
катышкан	took part
дүйнө кубогунун жеңүүчүсү	world cup winner
той-тамаша	wedding/celebration
эл аралык мелдеш	various international competitions
муундан муунга өткөрүшкөн	from generation to generation

3-көнүгүү. Суроолорго жооп бергиле.
Exercise 3. Answer the questions

1. Айсулуу Тынынбекова ким?
2. Айсулуу кайсы спорт менен машыгат?
3. Кайдай сыйлыктарын билесиң?
4. Күрөш кандай спорт?
5. Күрөштүн шарттары кандай?
6. Сенин өлкөндө күрөш өнүккөнбү?
7. Индияда кайсы спорт популярдуу?

КЫРГЫЗДЫН УЛУТТУК ОЮНДАРЫ
KYRGYZ GAMES

Кыргыз элинин улуттук оюндары байыркы замандан бери ойнолуп келет. Алар күчтү, акылды жана шамдагайлыкты талап кылат.

Көк бөрү – эң популярдуу оюн. Чабандестер ат минип, улак тартышат. Бул оюн эр жүрөктүүлүктү жана шамдагайлыкты талап кылат.

Ордо – оюнунда оюнчулар тегерек болуп отуруп, таш ыргытышат.

Тогуз коргоол – акыл оюну. Оюнчулар санап, стратегияны колдонушат. Бул оюн шахматка окшош.

Кыргыз күрөштө – эки балбан күрөшөт. Ким атаандашын жыкса, ал жеңет.

Жамбы атуу – оюнунда оюнчулар жаа менен жебе атышат. Максат – жамбыны (алтын же күмүш буюм) атып түшүрүү.

Ат чабыш – кыргыздардын белгилүү жарыш оюну. Балдар жана чоңдор ат үстүндө чуркап, биринчи келип жеңүүчү болушат.

Бул оюндар кыргыз элинин маданиятын жана тарыхын көрсөтөт. Улуттук оюндар Көчмөндөр Оюндары сыяктуу иш-чараларда да ойнолот.

Кыз куумай

Тыйын эңмей

Чүкө оюндары

Жаа атмай

Тогуз коргоол

Ат чабыш

Кыргыздын улуттук оюндары

Ак чөлмөк
Ак терек, көк терек
Беш таш, топ таш
Селкинчек
Тогуз коргоол
Улак тартыш
Жоолук таштамай
Аркан тартыш
Кыз куумай
Шакек салмай
Ат чабыш

23-САБАК
СӨЗ АЙКАШЫ
WORD COMBINATION

БЕЛГИЛҮҮ ИНСАНДАР
FAMOUS PERSONALITIES

Сөз айкашы – эки же андан ашык сөздөрдөн турат. Алар бири-бири менен **байланышат**.

1-көнүгүү. Сөз айкаштарын окугула жана которгула.
Exercise 1. Read and translate the phrases.

Бийик
Көп кабаттуу
Кооз
→ **үй**

Жашыл → чөп
Жашыл → дарак

Кичинекей кыз
Таза аба

2-көнүгүү. Сүйлөмдөрдү төмөнкү сөздөр менен толуктагыла.
Exercise 2. Complete the sentences with the following words.

(белгилүү, кооз, Бишкек, тоолуу, жазган, кыргыз, үй-бүлөм, көрктүү, жаан)
1. Индиянын борбору – ________ 2. Дели – ______ шаар. 3. _____ – Кыргызстандын борбору. 4. Кыргызстан ______ өлкө. 5. Кыргыз жери абдан кооз, ______. 6. Чыңгыз Айтматов – ______ жазуучусу. 7. Ал

____ инсан. 8. Ал көп чыгармаларды ____. 9. Менин ____ Индияда жашайт. 10. Жазында ____ көп жаайт.

3-көнүгүү. Текстти уккула жана суроолорго жооп бергиле.

Exercise 3. Listen to the text and answer the questions.

КУРМАНЖАН ДАТКА
(1811–1907)

Курманжан датка алайлык кыргыз аялдарынан чыккан. Ал алгачкы эл башчы болгон. Курманжан Алымбек даткага турмушка чыккан. Ал элди адилеттүү башкарган. Ошондуктан аны эл абдан урматтаган жана «датка», «Алай ханышасы» деген наамга ээ болгон. Бул наамды биринчи алган аялзаты болгон. Ал көрөгөчтүгү менен өз элин кыргындан сактап калган. Падыша Николай II Курманжан даткага алтын саатын белекке берген. Анын 5 баласы болгон.	Kurmanzhan Datka came from the Alai Kyrgyz. She was the first people's leader. Kurmanzhan married Alymbek datka. She ruled people fairly. Therefore, she was highly respected by the people and bore the title "datka", "Queen of scarlet". She was the first woman to receive this title. With her vision, she saved her people from slaughter. Tsar Nicholas II presented Kurmanzhan Datka with a gold watch. She had 5 children.

Суроолорго жооп бергиле.
Answer the questions.

1. Курманжан датка каяктык?
2. Ал элди кандай башкарган?
3. Кандай наамга ээ болгон?
4. Алтын саатты Курманжанга ким берген?
5. Анын канча баласы бар?

4-көнүгүү. Чыңгыз Айтматов жөнүндөгү текстти уккула жана түшүнгөнүңөрдү айтып бергиле.
Exercise 4. Listen to the text about Chingiz Aitmatov and tell us what you have understood.

ЧЫНГЫЗ АЙТМАТОВ

Кыргыз жана советтик жазуучу. Социалдык эмгектин баатыры дүйнөгө белгилүү. Чыңгыз Айтматов 1928-жылы 12-декабрда Таластын Шекер айылында төрөлгөн. Ал «Ак кеме», «Жамиля, «Бетме бет», «Эрте келген турналар», «Кылым карытар бир күн», «Кызыл алма», «Биринчи мугалим», «Кош бол, Гүлсары» дагы көптөгөн чыгармаларды жараткан жана 180ден ашык тилге которулган. Жазуучунун чыгармалары эл аралык сыйлыктарга ээ.

24-САБАК
СҮЙЛӨМ ЖАНА АНЫН ТҮРЛӨРҮ
THE OFFER AND ITS TYPES

БАЗАРДА
ON THE MARKET

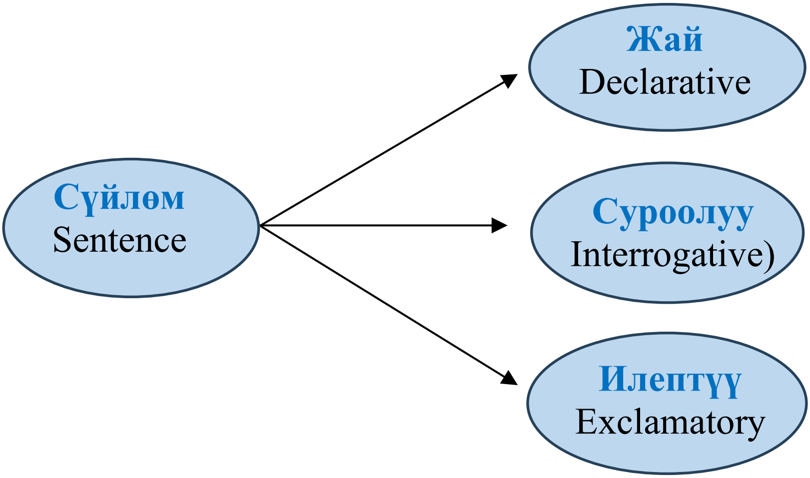

1. **Жай сүйлөм:**
   Айша кат жазып жатат. Aisha is writing a letter. Доскага чыгыңыз. Come to the blackboard.
2. **Суроолуу сүйлөм:**
   Сабактан кийин сен кайда барасың? Where do you go after the lessons?
3. **Илептүү сүйлөм:**
   Кандай сүйкүмдүү гүлдөр! Oh, what lovely flowers!

Кыргыз тилинде кыймыл-аракетти билдирген этиш дайыма сүйлөмдүн аягында келет.

1-көнүгүү. Сүйлөмдөрдү окуп, түрлөрүн аныктагыла.
Exercise 1. Read the sentences and identify which kind they are.

Анарды Арменияда түшүмдүн жана ийгиликтин символу дешсе, Израилде жаңы жылдык дасторконго милдеттүү түрдө коюлат, Азербайжанда анар майрамы өтөт, Иранда эстелик тургузушкан. Жакынкы Чыгышта, Кавказда, Африкада жана Азияда жакшы өсөт.

Витаминдер менен минералдардын саны боюнча анар алдыңкы орунда. Анар – күчтүү антиоксидант жана иммунитетти бекемдейт.

Сөздөрдү жаттагыла	Vacabulary
Азык-түлүк дүкөнү	grosery store
сатуучу	salesmen
кардар	costomer
мөмө-жемиштер	fruits
жашылча	vegetables
пияз	onions
картөшкө	potatoes
бадыраң	cucumber
помидор	tomato
дарбыз	watermelon
капуста	cabbage
ашкабак	pumpkin
коон	melon
чамгыр (редиска)	radish
калемпир	pepper
сарымсак	garlic
алча	cherry

алмурут	pear
шабдалы	peach
кулпунай	strawberry
жүзүм	grapes
малина	raspberry
карагат	blackberry
анар	pomegranate
накталай	in cash

2-көнүгүү. Диалогду окугула жана которгула.
Exercise 2. Read the dialogue

БАЗАРДА

Азиз: Кутман күн.
Сатуучу: Саламатсызбы.
Азиз: Жашылча-жемиштер кайдан алынып келинген?
Сатуучу: Бизге көпчүлүк учурда Оштон, Ташкенттен жана Ирандан келет.
Азиз: Жакшы экен. Баары эле жаңы келген окшойт ээ? Мен Мбанк аркылуу төлөсөм болобу?
Сатуучу: Анда мага 5 кг картөшкө, 3 кг сабиз, 2 кг кызыл калемпир, 2 кг бадыраң жана помидор тартып бериңизчи? Баса, дагы 3 даана сарымсак менен лимон кошуп коюңузчу.
Сатуучу: 3 кг сабиз дедиңизби?
Азиз: Ооба.
Сатуучу: Сабиздин эки түрү бар. Сары сабиз палоого жакшы даам берет. Сизге кайсы сабизден салайын?
Азиз: Ооба, кызыл сабизден 3 кг, ал эми сары сабизден 2 кг тартып бериңиз.
Сатуучу: Баарын бириктирип чоң баштыкка салдым.
Азиз: Баары канча сом болду?
Сатуучу: 650 сом.
Азиз: Банктын QR кодун көрсөтөсүзбү?
Азиз: Төлөдүм. Ыракмат.
Сатуучу: Жакшы барыңыз. Келип туруңуз.

3-көнүгүү. Сүрөттөр боюнча диалог түзгүлө.
Exercise 3. Create an image dialog.

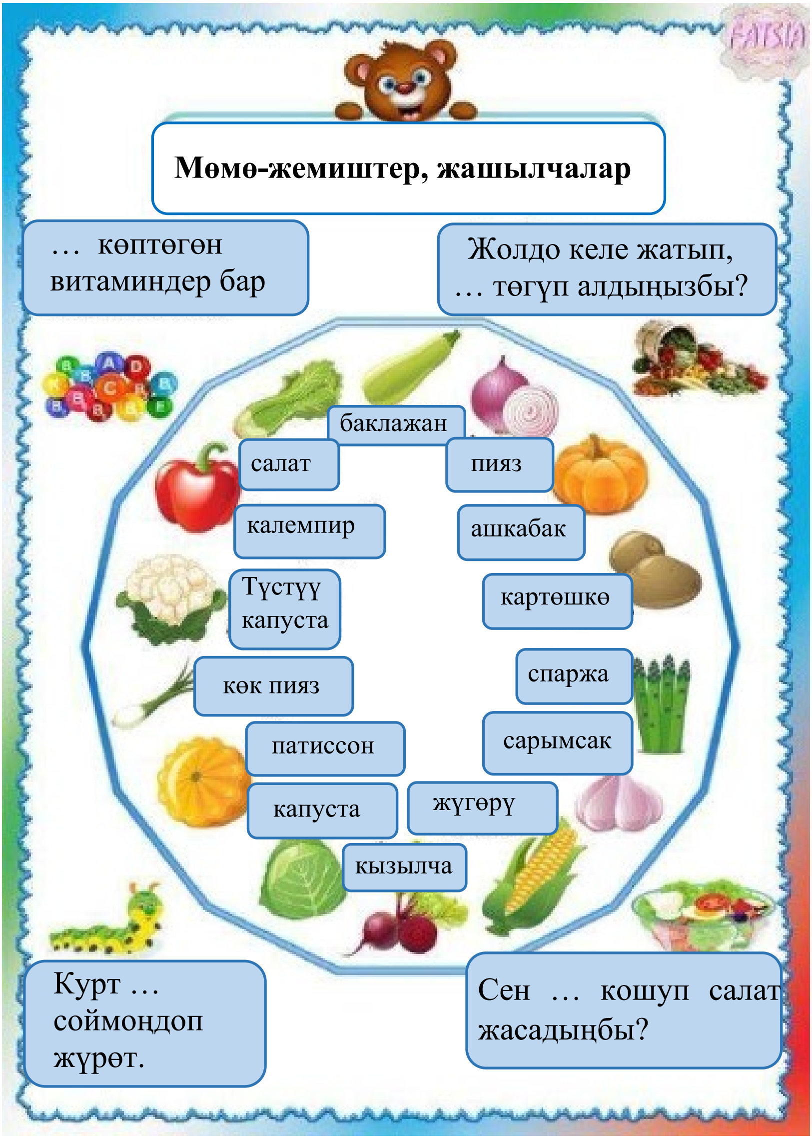

4-көнүгүү. Төмөнкү текстти окуп, суроолорго жооп бергиле.

Exercise 4. Read the following text and answer the questions.

БЕШ НАН (ЖОМОК)

FIVE LOAVES OF BREAD (FAIRY TALE)

Илгери-илгери бир киши базардан күнүгө беш нан алчу экен. Аны көрүп элдер таң калып: «Эмне үчүн беш нан, андан көп, же аз эмес?» – деп сурашат. Бир күнү нан саткан киши: «Эмне үчүн күнүгө беш нан аласыз?» деп сурайт. Анда ал киши: «Эки нанды карызыма берем, эки нанды карызга берем, бир нанды кемпирим экөөбүз бөлүп жейбиз» дейт. Элдер дагы таң калышып, түшүнүшпөйт. Эртеси: «Кечээ күнү сөзүңүзгө түшүнбөдүк, чечмелеп бериңизчи?» – деп дагы сурашат. Анди тиги киши:	Many years ago a man bought five loaves of bread every day at the bakery. People were astonished – "Why five breads, no less, no more? One day a salesman asked him: Why do you buy five loaves of bread? And he answered – "Two loaves I give for my debt, two loaves for debt and one bread I share with my wife". Again people were surprised and did not understand, Next day: "Please, explain to us, what do you mean with those words?" – they asked again.
«Эки нанды карызыма – атама, апама берем, эки нанды карызга – балдарыма берем, бир нанды кемпирим экөөбүз жейбиз» деген экен.	"Two loaves I give to my parents, two loaves – I give to my children, and one I share with my wife" – answered the man.

1. Бир киши нанды кайдан алчу эле?
2. Нан саткан киши эмне деп сурады?
3. Бир нанды ата-энесине эмне үчүн берет?
4. Балдар ата-энесине карызбы?
5. Кемпири менен нанды бөлүп жегенди кандай түшүнөсүңөр?

5-көнүгүү. Текстти окугула жана суроолорго жооп бергиле.
Exercise 5. Read the text and answer the questions.

Өрүктүн курамы ден соолукка пайдалуу заттардан турат. Өрүктө көп өлчөмдөгү глюкоза, крахмал, белок, органикалык заттар жана A, B, E, C, P, PP тобундагы витаминдер, фолий кычкылы жана калий, аз өлчөмдө P, Na, Mg, Fe, Cu, Al бар. Витамин А иммунитетти жогорулатып, ооруларга туруштук берүүгө салымын кошот. Өрүктүн курамында калийдин көп, ал эми натрийдин аз болгону үчүн диеталык азык болуп эсептелет. Бул азык жүрөк кан-тамыр ооруларынын, боор циррозунун жана бөйрөк ооруларынын алдын алат.

1. Өрүк ден соолукка пайдалуубу?
2. Өрүктө кайсы витаминдер аз өлчөмдө?
3. А витамини эмнени жогорулатат?
4. Өрүк эмне үчүн диеталык азык болуп эсептелет?
5. Өрүк кайсы оорулардын алдын алат?

25-САБАК
СИНОНИМ
SYNONYMS

УЛУТТУК КИЙИМДЕР
NATIONAL CLOTHES

Кыргызстан – тоолуу / көрктүү / кооз / өлкө

Синоним сөздөр: *тоолуу, көрктүү, кооз* – айтылышы, жазылышы ар кандай бирок, маанилери бири-бирине жакын болуп, **кандай** деген суроого жооп берет.

Сулуу – көбүнчө адамга карата айтылат.

Көркөм – руханий дөөлөттөргө (исскуство чыгармаларына: көркөм адабият, көркөм сүрөт) карата айтылат.

Кооз – жансыз нерселерге (кооз жайлоо, кооз жаратылыш, кооз имарат, кооз үй) карата айтылат.

1-көнүгүү. Төмөнкү текстти окуп, синоним сөздөрдү белгилегиле.

Exercise 1. Read the following text and highlight synonymous words.

Биз кыргыз тили сабагын өтүп жатабыз. Сабакта жазабыз, окуйбуз жана кыргызча сүйлөшөбүз. Мен досум жөнүндө айтып

бердим. Менин досум жакшы окуйт. Ал мыкты жигит. Кыргыз тили кызыктуу жана дайыма көңүлдүү өтүлөт. Биз ар бир сабакта жаңы сөздөрдү жаттайбыз, диалог түзөбүз жана тексттерди окуп которобуз.

2-көнүгүү. Төмөнкү сүрөттөр боюнча синонимдерди жазгыла жана сүйлөм түзгүлө.
Exercise 2. Write synonyms to the images below and make a sentence.

жылмайды күлдү каткырды.

кооз үй эки кабаттуу үй көп кабаттуу үй

бычмачылык тикмечилик

3-көнүгүү. Төмөнкү маалыматтарды окугула.
Exercise 3. Read the information below.

Улуттук баш кийимдер

Кыргыз элинин улуттук кийимдери аркылуу жаш өзгөчөлүктү, куракты да аныктоого болот.

National Hats

Through the national clothes of the Kyrgyz people, it is possible to determine youth and age.

Топу – жаш кыздардын баш кийими. Ал секелек кыздардын кыймыл-аракетине, жаш өзгөчөлүгүнө ылайыкташкан.
Topu – is a headwear for young girls. It is adapted to the behavior and age characteristics of young girls.

Шөкүлө – күйөөгө чыгуучу кыздын үйлөнүү үлпөтүндө кийүүчү баш кийими. Ал бойго жеткен кыздардын назиктигин, кыймыл-аракетиндеги ийменүүчүлүктү, уяндыкты, токтоолукту билдирип турат.

Элечек – орто жаштан өткөн аялдардын баш кийими. Ага 41 метр ак материал кетет. Элечектин орточо салмагы 800 граммдан 1 килограммга чейин жетет. Элечекти ороого кеминде 45 мүнөт кетиши мүмкүн.

Ак калпак – ак кийизден жасалгандыктан «ак калпак» деп аталып калган. Аны эркектер гана кийишет.

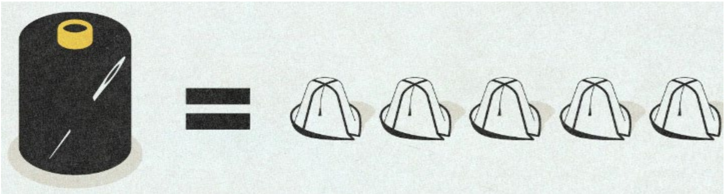

Бир жип 5 калпак тиккенге жетет. Бир калпакты ууз 2 саатта тигип бүтөт.

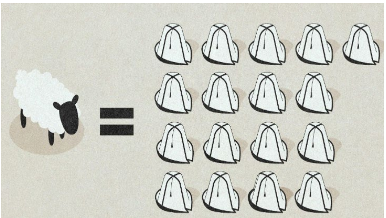

Бир койдун жүнү 17 калпакка жетет. 1 калпакка 230 гр кийиз кетет.

Бир койдун жүнү 17 калпакка жетет. 1 калпакка 230 гр кийиз кетет.

Кийизден жасалган калпак күндүн ультрафиолет нурун адамдын мээсине өткөрбөйт. Ал эми жакшы кийизден жасалган калпак 20 жылга чейин чыдайт.

Калпак мүчөл жашка карата жетиге бөлүнөт.

Алар:

мүчөлгө чейинкилер – 1 жаштан 12 жашка чейинки балдардын калпагынын кийизинин түсү ак, кыюусу да адатта жашыл, көк сыяктуу ачык түстөр менен коздолот.

1-мүчөл – 13 жаштан 24 жашка чейин-килердин калпагы ак түстө болуп, жашыл кездеме менен кыюуланат. Жашыл түс жаштыктын, өсүүнүн түсү деп белгиленген;

2-мүчөл – 25 жаштан 36 жашка чейинки жигиттер кыюусу көк болгон ак калпак кийишкен. Бул куракта ал мырза бир үйдүн ээси болуп, өзүнчө түтүн булатат. Көк түс – асмандын өңү.

3-мүчөл – 37 жаштан 48 жашка чейинки кишилер ак калпак кийип, кыюусу күрөң, жердин түсүндө тигилген калпак кийишкен.

4-мүчөл – 49 жаштан 60 жашка чейинки эркектерге кыюусу ачык күрөң, буудай түскө боелгон ак калпак сунушталган.

5-мүчөл – 61 жаштан 72 жашка чейинки аксакалдарга кыюусу ак түстөгү калпак туура болгон;

6-мүчөл – кыюусу ак-кара болгон ак калпак 73 жаштан улуулардын баш кийими деп эсептелген, себеби бул курактагы аксакалдар акты-ак, караны-кара деп уулдарына кеңеш берип, насаат айткан.

26-САБАК
АНТОНИМ
АЙЛАР, ЖЫЛ МЕЗГИЛДЕРИ
MONTHS, SEOSONS

Антоним – мааниси боюнча карама-каршы сөздөр.

Түс, сапат	**Көлөмдөр**	**Мүнөз**	**Ыймыл-аракет**
Ак – кара	узун – кыска	акылдуу – акылсыз	келди – кетти
жумшак – катуу	бийик – жапыз	жоош – митаам	сүйүнду – ыйлады
ысык – муздак	калың – жука	март – зыкым	ачты – жапты

1-көнүгүү. Төмөнкү сүрөттөрдү антоними менен окугула.
Exercise 1. Read the images below.

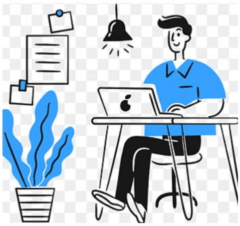

2-көнүгүү. Төмөнкү тексттерди окуп, антоним сөздөрдү атагыла.
Exercise 2. Read the following texts and give the antonyms.

Жай

Жаздын артынан жай билинбей келип калды. Түн кыскарып, күн узарды. Жайлоодо аба салкын. Эс алуучулар жайлоого чыгышты. Шаарда болсо күн ысык, көчөлөр чаң болуп турат. Ошондуктан көчөгө эрте менен суу себишет.

Текстте белгиленген сөздөрдүн антонимин тапкыла.
Find the antonyms of the words marked in the text.

Кыштын өзгөчөлүгү

Кыш келгенде **кар жаап**, суулардын бети **муз болот**. Кыштын эң ***суук*** мезгилин кыргыздар чилде дешет. Чилде кырк күнгө созулат. Кышында терезеге ар кандай сонун сүрөттөр чиймеленип калат. Аны кыроо дейбиз.

3-көнүгүү. Төмөнкү диалогду окугула, суроолорго жооп бергиле.
Exercise 3. Read the dialog below and answer the questions.

Мурат: Дамир, сен аба-ырайынын кандай болорун билгиң келеби?
Дамир: Ооба, Мурат аба-ырайынын бузулушун 600дөн ашык жаныбар билдире алат деп уккамын.
Мурат: Эгерде талаа торгою таң азандан эрте сайраса, күн ачык болот.
Дамир: А чабалекейлер кандай сезишет?
Мурат: Чабалекейлер күн бүркөлүп, жаан жаарда жапыз учуп калышат.
Дамир: Сен кызыктуу маалымат окуптурсуң. Мен Ысык-Көлдө жүргөндө, ак чардактар учпастан жээкке чыгышып, басып калышканын байкадым. Кызык, жаныбарлар бизге кабар айтып турушат турбайбы.
Мурат: Ал эми балыктар суунун бетинде секире беришет экен. Киттер, акулалар аба-ырайы өзгөрөр алдында деңиздин терең жагына сүзүп кетишет.

Дамир: Мурат, маалыматыңа ыракмат. Быйыл жайында Ысык-Көлгө бирге барып, эс алып келбейлиби?
Мурат: Макул, жакын досум Чолпон-Атада жашайт. Үчөөбүз бирге баралы.
1. Дамир кандай маалымат айтты?
2. Чабалекейлер качан жапыз учушат?
3. Ысык-Көлдө жүргөндө Дамир эмнени байкаган?
4. Балыктар эмне үчүн суунун бетине секире беришет?
5. Акулалар менен киттер качан деңиздин терең жагына сүзүп кетишет?

4-көнүгүү. Төрт мезгилге карата сүйлөм түзгүлө.
Exercise 4. Make a proposal for four periods.

Күз мезгили
Сентябрь
Октябрь
Ноябрь

Кыш мезгили
Декабрь
Январь
Февраль

Жаз мезгили
Март
Апрель
Май

Жай мезгили
Июнь
Июль
Август

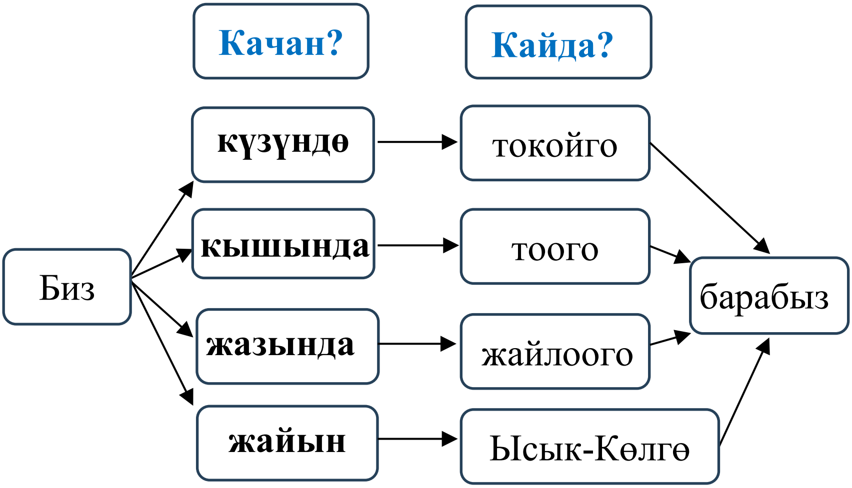

5-көнүгүү. Төмөнкү сүйлөмдөрдөгү сүрөттөрдү окуп, дептериңерге жазгыла.

Exercise 5. Read the images in the following sentences and write them down in a notebook.

аба-ырайы суук болот.

тоңуп калат. Балдар тээп ойношот. Алар кардан

жасашат.

аба-ырайы бүркөлөт. бышып,

аны жыйноо иштери башталат.

ал эми жасалат.

КОЛДОНУЛГАН АДАБИЯТТАР

1. *Култаева Ү.* Кыргыз тилден кырк сабак. – Б., 2022.
2. Азыркы кыргыз тили. – Б., 2015.
3. «Кыргызтест» системасы боюнча лексикалык минимуму (А1). – Б., 2018.
4. Кыргыз тилинин жазуу эрежелери. – Б., 2019.
5. *Дыйканова Ч.К., Сулайманова Л.С., Төлөкова Э.Т.* Кыргыз тилин үйрөнөбүз. – Б., 2004.
6. *Бакирова Н., Рахимова Ч.* Кыргызстан – алтын бешигим. – Б., 2017.
7. *Байымбетова Г.* Орус мектептеринде кыргыз тилинен жазуу иштерин жүргүзүүнүн илимий-методикалык негиздери жана диктанттар жыйнагы. – Б., 2011.
8. *Усекова А.А.* Кыргыз тилин үйрөнөлү / Кыргыз-Славян университети. – Б., 2011.
9. *Биялиев К.А.* Кыргыз тили: жогорку окуу жайларындагы башка улуттардын студенттери үчүн окуу китеби. – Б., 2009.
10. *Биялиев К.А.* Справочник по грамматике кыргызского языка. /Кыргызско-Российский Славянский университет. – Б., 2013.
11. Кыргыз тили жана адабияты: жогорку окуу жайларындагы башка улуттун студенттери үчүн окуу китеби. – Б., 2020.
12. Yedi İklim Türkçe A1 Ders Kitabı.Yunus Emre Entitüsü. Seviye A1.
13. Yedi İklim Türkçe A1 Ders Kitabı.Yunus Emre Entitüsü. Seviye A2.
14. Kyrgyzstan. The word about homeland. – Bishkek, 2004. Uchkun
15. URL: https://sputnik.kg/20220228/ak-kalpak-bayany-turloru-tarykhy-kalpak-kunu-1062447559.html

МАЗМУНУ

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН МАМЛЕКЕТТИК СИМВОЛДОРУ 3

1-САБАК. Кыргыз алфавити 7

2-САБАК. Фонетика 10

3-САБАК. Кыска жана созулма үндүүлөр. Таанышуу 14

4-САБАК. Сингармонизм мыйзамы. Өзүм жөнүндө 17

5-САБАК. Суроолу –бы мүчөсү. Үй-бүлөм 22

6-САБАК. Жакты билдирген сөздөр. Тууганым 27

7-САБАК. Баш тамга менен жазылган сөздөр. Ысык-көл 35

8-САБАК. Жекеликти жана көптүктү билдирген сөздөр. Кыймыл-аракеттин багытын билдирген сөздөр. Жаныбарлар 41

9-САБАК. Кыймыл-аракет багытталган затты, обьектини билдирген сөздөр. Дене мүчөлөрү 49

10-САБАК. Сураныччты билдирген сөздөр. Кыймыл-аракеттин ордун билдирген сөздөр. Дарыканада 54

11-САБАК. Кыймыл-аракеттин чыккан ордун билдирген сөздөр. Заттын даамын билдирген сөздөр. Улуттук тамак-аштар 63

12-САБАК. Заттын формасын, өлчөмүн билдирген сөздөр. Менин бөлмөм 70

13-САБАК. Өң-түстү билдирген сөздөр. Ак түсүнүн мааниси 75

14-САБАК. Келбетти жана мүнөздү билдирген сөздөр. Досумдун мүнөзү 79

15- САБАК. Эсептик жана иреттик сандар. Турак-жайлар. Боз үй 83

16-САБАК. Убакыт. Апта күндөрү 91

17-САБАК. Буйрукту билдирген сөздөр. Учур чак,
анын терс формасы. Азык-түлүк дүкөнүндө 97

18-САБАК. Келер чак, анын терс формасы. Майрамдар............ 106

19-20-САБАК. Айкын жана адат өткөн чак, алардын терс
формалары. Балалык чагым. Жалпы өткөн чак,
анын терс формасы. Мен окуган КРСУ 112

21-САБАК. Кесипти билдирген сөздөр. Ар бир
кесип ардактуу 122

22-САБАК. Шартты билдирген сөздөр. Улуттук оюндар.
Белгилүү кыргыз спортчулары 127

23-САБАК. Сөз айкашы. Белгилүү инсандар 135

24-САБАК. Сүйлөм жана анын түрлөрү. Базарда 138

25-САБАК. Синоним. Улуттук кийимдер 144

26-САБАК. Антоним. Айлар, жыл мезгилдери 150

КОЛДОНУЛГАН АДАБИЯТТАР 155

О.К. Джумабаева, С.К. Наралиева, З.С. Ибраимова

ДИЛ БИЛ

Кыргыз тили чет тили катары
Kyrgyz language as a foreign language

Окуу куралы

О.К. Джумабаева, С.К. Наралиеванын редакторлугу астында
Компьютердик калыпка салган *Г.Н. Кирпа*
Мукабанын дизайнери *З.А. Старожилова*

Басууга 12.12.2025-ж. кол коюлду.
Кагаздын форматы 60×84 $^{1}/_{16}$. Офсеттик басма.
Көлөмү 10,0 б.т. Нускасы 200 даана. Заказ 52.

КРСУнун басмасы
720048, Бишкек ш., Анкара көчөсү, 24к